

MASTER NEGATIVE
NO. 93-81549-4

MICROFILMED 1993

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
"Foundations of Western Civilization Preservation Project"

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States - Title 17, United States Code - concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material.

Under certain conditions specified in the law, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that the photocopy or other reproduction is not to be "used for any purpose other than private study, scholarship, or research." If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

This institution reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR:

ANDREE, MIKAEL

TITLE:

BERKELEY
NOMINALISTEN...

PLACE:

UPPSALA

DATE:

1919

Master Negative #

93-81549-4

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

192B45

DA

Andree, Mikael,

Berkeley nominalisten en kunskapsfilosofisk undersökning... av Mikael Andree... Uppsala, Appelberg, 1919.

x, 72 p. 23 cm.

Bibliography p. ix-x.

Thesis. Upsala.

11239

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35 mm

REDUCTION RATIO: 10x

IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB/ IDB

DATE FILMED: 7/2/93 INITIALS F.C.

FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC. WOODBRIDGE, CT

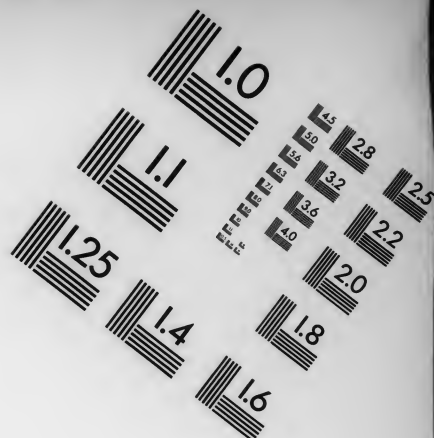
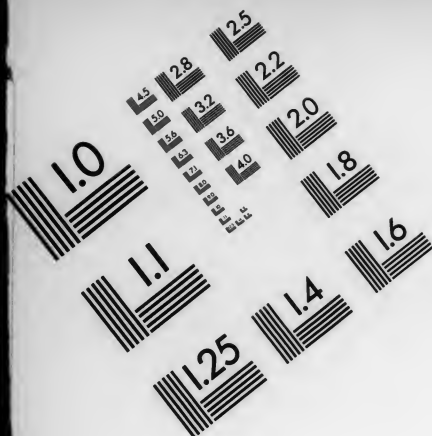

AIIM

Association for Information and Image Management

1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910

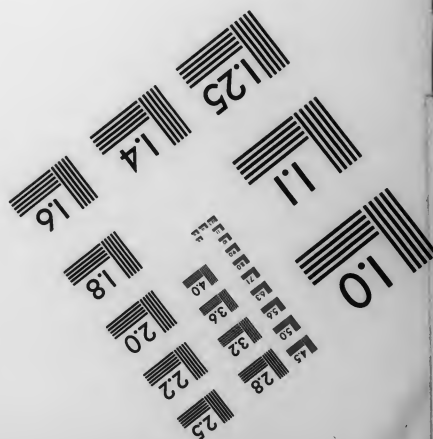
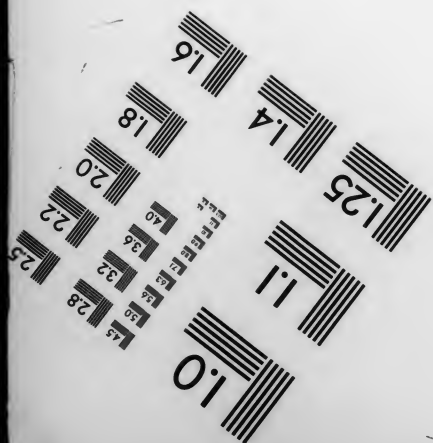
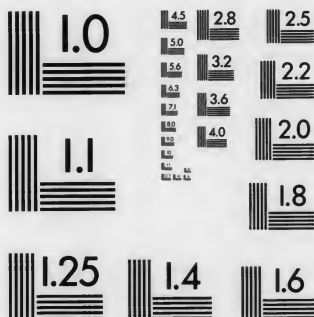
301/587-8202

Centimeter

Inches

MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

BERKELEY NOMINALISTEN

EN KUNSKAPSFILOSOFISK UNDERSÖKNING

AKADEMISK AVHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AV

FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA HUMANISTISKA SEKTION

FÖR FILOSOFISK DOKTORSGRADS VINNANDE

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

Å LÄROSALEN N:o IV

LÖRDAGEN DEN 22 MARS 1919 KL. 10 F. M.

AV

MIKAEL ANDREE

FIL. LIC. AV NORRL. NAT.

UPPSALA 1919

APPELBERGS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

192B45

DA

Columbia University
in the City of New York

LIBRARY

BERKELEY NOMINALISTEN

EN KUNSKAPSFILOSOFISK UNDERSÖKNING

AKADEMISK AVHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AV

FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA HUMANISTISKA SEKTION
FÖR FILOSOFISK DOKTORSGRADS VINNANDE

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

Å LÄROSALEN N:o IV

LÖRDAGEN DEN 22 MARS 1919 KL. 10 F. M.

AV

MIKAEL ANDREE
FIL. LIC. AV NORRL. NAT.

UPPSALA 1919
APPELBERGS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

Univ. Exchange

MAR 20 26

192B45
DA

m. L. M. 28 May 1920
RST ge. 4/20

At

Minnet av Min Fader

Förord.

Föreliggande avhandling utgör i allt väsentligt resultatet av studier, vilka med åtskilliga avbrott bedrevos för ett avsevärt antal år tillbaka, en omständighet, vilken i sin mån förklarar flera verkliga eller skenbara inadvertenser i framställningen. Särskilt ha av några av de anförda arbetena under mellantiden utkommit nya upplagor, vilka det på grund av tidsförhållandena icke varit mig möjligt att erhålla. Då sådant på annat sätt låtit sig göra, har jag naturligen förvissat mig om att den nya upplagan på resp. punkter åtminstone i sakligt avseende icke avviker från den återopade.

De yttre förhållanden, under vilka avhandlingen tillkommit, ha också omöjliggjort en fullt allsidig och uttömmande diskussion av de behandlade frågorna, om jag än vågar tro, att det väsentligaste uppmärksammas. Då jag emellertid sannolikt icke heller under den närmare framtiden skulle bli i tillfälle att underkasta avhandlingen en särskilt på somliga punkter önskvärd ytterligare revision men den redan utan en sådan omarbeting ändå väntas äga något vetenskapligt värde, har jag nödgas låta betänkligheterna i berörda avseende mot dess utgivande fara och överlämnar den alltså härmed åt offentligheten.

Det är med ett djupt vemod jag därvid känner mig berövad möjligheten att nå min egentlige lärare, den förlidit år bortgångne t. f. professorn i filosofi vid Göteborgs Högskola *Karl Hedvall*, med ett tack, som han annars säkert för en enda gångs skull kunnat mottaga utan förlägenhet. Det minnesmärke, han som

forskare, som lärare och som människa förtjänade, blev visserligen icke detta arbete av hans lärjunge, men sådant det nu är, hoppas jag, att det ändock bär något vittnesbörd om det inflytande, för vilket jag har att tacka hans mångåriga vänskap. Utan de väckande och eggande impulserna av hans klara och tappra intelligens och utan det stöd och den uppmuntran i varjehanda brydsamma lägen, jag mottog av hans uppoffrande osjälviska personlighet, hade förvisso mitt arbete icke varit ens vad det nu ändå kan vara. Rättskaffens, sanningskär, manligt frimodig och givmilt slösande med alla sina sällsynta hävor gick han alltid sin väg. Jag bevarar tacksamt hans bittert tragiska men ljusa minne.

Professorerna vid Uppsala Universitet både under min egentliga studietid och i närvarande stund i det ämne, inom vilket min avhandling faller, *D:r Reinhold Geijer* och *D:r Adolf Phalén* har jag att tacka för mycken vänskaplig uppmuntran i mitt arbete. För övrigt bör jag måhända här uttryckligen framhäva, att jag på grund av mångahanda omständigheter tyvärr varit huvudsakligen hänvisad till att fullfölja mina studier utan den ledning, den akademiska undervisningen annars erbjuder.

Slutligen vill jag även här på sedvanligt sätt framföra ett tack till alla dem, som annorledes på sin tid i det ena eller andra avseendet understött eller främjat mitt studiearbete.

Uppsala i mars 1919.

Mikael Andree.

Innehållsförteckning.

	Stid.
Anförd litteratur	ix
Inledning	1
1. Refererande framställning av Berkeleys nominalistiska teori ...	4
a. Hänvisning till inre iakttagelse	4
b. Berkeleys kritik av Lockes generalism som förutsättning för vissa faktas begriplighet	7
2. Granskning av vikariatsbegreppet hos Berkeley	12
a. Universaliteten	12
b. Enskild förnimmelse	16
c. Ytterligare om universaliteten	19
d. Ytterligare om begreppet enskild förnimmelse	20
e. Kritik av notionbegreppet	22
f. Generell tillämpning på nominalismen av resultatet av kritiken	32
3. Granskning av Berkeleys åsikt om allmänbegreppen såsom självmotsägande	33
a. Berkeleys kritik av Lockes åsikt	33
b. Bild-bildlöshet	35
4. Granskning av introspektionsgrundandet	40
a. Frågan om det psykiskas omedelbarhet	40
b. Husserls logistiska abstraktionsteori	44
c. Allmän-enskild kvantitativ motsats	51
5. Om existentiell skiljbarhet	58
6. Jämförande historiska notiser	65
a. Hume och Berkeley	65
b. Cornelius och Meinong	68
7. Sammanfattning	71

Anförd litteratur.

- BERGSON, H., L'intuition philosophique. I La Revue de Méta-physique et de Morale 1911. Paris 1911.
- BERKELEY, G., Works I—IV, by A. C. Fraser. Oxford 1871.
- BRADLEY, F. H., Principles of Logic. London 1883.
- CORNELIUS, H., Zur Theorie der Abstraction. I Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane. Bd. 24. Leipzig 1900.
- DESCARTES, R., Meditationen über die Grundlagen der Philosophie. Dritte Auflage. Übers. v. A. Buchenau. Leipzig 1904. Philosophische Bibliothek Band 27.
- GRIMM, E., Zur Geschichte des Erkenntnisproblems von Bacon zu Hume. Leipzig 1890.
- HEDVALL, K., Humes Erkenntnistheorie kritisch dargestellt. Eine Untersuchung über empiristische Prinzipien I. Uppsala 1906
- , Frihet och natur. I Festskrift tillägnad E. O. Burman. Uppsala 1910.
- HEGEL, G. F. W., Phänomenologie des Geistes. Herausgeg. v. G. Larsson. Leipzig 1907
- HUME, D., A treatise of human Nature. Ed. by Green. London 1898.
- HUSSERL, E., Logische Untersuchungen I—II. Halle a/S 1901.
- HÄGERSTRÖM, A., Das Prinzip der Wissenschaft. Eine logisch-erkenntnistheoretische Untersuchung. I. Die Realität. Uppsala 1908.
- , Kants Ethik im Verhältnis zu seinen theoretischen Grundgedanken. Uppsala 1902.
- , Botanisten och filosofen. Om kunskapsfilosofiens nödvändighet. Stockholm 1910.
- HØFFDING, H., Psykologi i Omrids paa Grundlag af Erfaring. 5 oplag. Kbhvn 1905.
- KANT, IMM., Kritik der reinen Vernunft.
- LIEBMANN, O., Zur Analysis der Wirklichkeit. Strassburg 1900.
- LOCKE, J., Essay on human Understanding.

- MEINONG, A., Abstrahieren und Vergleichen. I Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane. Bd. 24. Leipzig 1900.
- MILL, J. S., An Examination of Sir William Hamiltons Philosophy. London 1889.
- PHALÉN, A., Kritik af subjektivismen i olika former med särskild hänsyn till transscendentalfilosofien. I Festskrift tillägnad E. O. Burman. Uppsala 1910.
- , Das Erkenntnisproblem in Hegels Philosophie. Die Erkenntniskritik als Metaphysik. Uppsala 1912.
- , Beitrag zur Klärung des Begriffs der inneren Erfahrung. I Uppsala universitets Årsskrift 1913. Uppsala 1913.
- PLATON, Valda skrifter i svensk öfversättning af Magnus Dalsjö. 1, 3, 5. Stockholm 1877—1885.
- REININGER, R., Philosophie des Erkennens. Leipzig 1911.
- RICHTER, R., Der Skeptizismus in der Philosophie und seine Ueberwindung. II. Leipzig 1908.
- SCHUPPE, W., Erkenntnistheoretische Logik. Bonn 1878.
- SIGWART, CHR., Logik I—II. Dritte Auflage. Tübingen 1904.
- STIER, TH., Analyse und Kritik der Berkeleyschen Erkenntnistheorie und Metaphysik. Leipzig 1893.
- UEBERWEG, FR., Berkeley's Abhandlung über die Prinzipien der menschlichen Erkenntnis. Ins Deutsche übersetzt. Vierte Auflage. Philosophische Bibliothek Band 20. Leipzig 1906.
- WIKNER, P., Om egenskapen och närgränsande tankeföremål. Filosofiska undersökningar. Upsala 1880.
- WUNDT, W., Logik. Eine Untersuchung der Prinzipien der Erkenntnis und der Methoden wissenschaftlicher Forschung. Erster Band. Erkenntnislehre. Zweite umgearbeitete Aufl. Stuttgart 1893.

Inledning.

Nominalismen som filosofisk teori uppträder redan under medeltiden. Denna medeltida nominalism brukar karakteriseras som *ontologisk* till skillnad från den senare framträdande *psykologiska* nominalismen. Här kan lämnas därhän, huruvida det icke vid en närmare undersökning härav skulle visa sig, att även denna medeltida nominalism är av väsentligen psykologisk innebörd. I varje fall framstå som den psykologiska nominalismens främsta klassiska representanter Berkeley och Hume. Särskilt torde Berkeley få betraktas såsom riktningens mest typiske målsman.

Efterföljande undersökning har till syfte att genom en granskning av den nominalistiska begreppsteorien, företrädesvis sådan denna framträder hos Berkeley, lämna några kunskapsteoretiskt-kritiska bidrag till läran om allmänbegreppen. En dylik uppgift ligger så mycket närmare till hands och är desto mera naturlig och berättigad, som framstående eller representativa filosofiska tänkare ännu i våra dagar bekänna sig till den ifrågasvarande åskådningen. Så förklarar exempelvis Høffding, att det är lika omöjligt att föreställa sig frukt i allmänhet som att äta frukt i allmänhet¹. Till dessa moderna nominalister höra också mer eller mindre deciderat bland andra Wundt och Sigwart². Undersökningen åsyftar emellertid icke en historisk framställning av Berkeleys nominalism, av dess uppkomst och utveckling; den avser icke heller att utgöra en immanent kritisk granskning med

¹ Høffding, Psykologi i Omrids etc., s. 187.

² Jfr särskilt Sigwart, Logik I. § 7, ss. 48—63, spec. ss. 56—57.

¹ M. Andree, Berkeley Nominalisten

hänsyn till Berkeleys hela filosofiska system, utan den vill vara en real kritik av Berkeleys nominalism såsom typisk. Undersökningen begränsar sig alltså till att närmast gälla nominalismens egna inre förutsättningar och principer och kommer sålunda icke annat än undantagsvis och då endast för en närmare belysning av Berkeleys ståndpunkt att syssla med nominalismens historiska utveckling i särskilda mer eller mindre olika former under olika tider eller hos dess skilda representanter.

Här torde då först vara platsen att med några ord i korthet ange den psykologiska nominalismens allmänna utgångspunkt.

I debatten om allmänbegreppens vara eller icke-vara spelar vädjan till den inre erfarenhetens omedelbara vittnesbörd en synnerligen viktig roll. Å ena sidan framträder generalismen — denna term synes otvetydigare än termen konceptualism ange det för riktningen väsentliga, varför den användes i det följande —, vilken anser sig kunna konstatera, att introspektionen utan vidare ger vid handen förevaron i medvetandet av för sig verkliga och fixerbara förmimmelser, vilka till innehåll hava endast sådant, som gemensamt tillkommer en flerhet enskilda och konkreta innehåll. Nominalismen åter anser, att introspektionen endast påträffar enskilda förmimmelser, det vill säga sådana förmimmelser, vilkas innehåll icke kunna i och för sig närmare bestämmas utan äro fullständigt bestämda.

Utom denna hänvisning till den omedelbara iakttagelsens vittnesbörd presteras även från bägge sidorna bevis, detta ord då taget i den betydelse, i vilken det motsättes den direkta iakttagelsen. Generalismen menar, att vissa fakta äro omedelbart givna, vilka för sin förklaring kräva antagandet av tillvaron av allmänbegrepp i ovan angivna betydelse, under det att nominalismen, som historiskt uppträtt endast i opposition mot denna

teori, vill vederlägga densamma dels genom att söka visa, att de åberopade fakta kunna och böra förklaras på annat sätt, dels genom att söka avslöja en inre logisk orimlighet i generalismen oavsett dess grundande.

Nominalismen lämnar dessutom ofta även ett positivt bevis för sitt antagande av förmimmelsernas genomgående konkretion och omfångslöshet, ett bevis, som grundar sig på den förutsättningen, att det verkligen existerande är individuellt och konkret.

Det skall av den närmast följande refererande framställningen visa sig, att dessa synpunkter äro genomgående för den Berkeleyska nominalismen, om ock särskilt det nämnda positiva beviset mera gör intryck att vara tillkommet till följd av en taktisk anpassning efter främmande ståndpunkter. Uppgiften specialiserar sig alltså närmast till en undersökning om innebörden i dessa olika slag av grundanden för att konstatera, huruvida de verkligen kunna särhållas eller om de möjligen helt eller delvis implicera varandra, varefter och i samband varmed Berkeleys egen nominalistiska teori närmare skärskådas.

Slutligen inledningsvis blott ett par ord om terminologien i ett avseende i det följande. I den filosofiska litteraturen skiljas stundom allmänföreställningarna och allmänbegreppen så, att blott de förra betraktas såsom verkligen existerande, under det att de senare betraktas såsom logiska ideal, vilka vi sträva att förverkliga¹. Vi komma här att använda termen »föreställning» i betydelsen av ett visst slags »åskådning», det vill säga enskildförmimmelse, och skulle det bli för vårt syfte nödvändigt att göra en distinktion, låta vi i enlighet härmed gränsen falla *inom* allmänbegreppen.

¹ Jfr t. ex. Sigwart, a. a. s. 51, och Wundt, Logik I, s. 44.

1. Refererande framställning av Berkeleys nominalistiska teori.

Berkeleys nominalistiska ståndpunkt är klarast och otvetydigast formulerad i inledningen till hans huvudarbete *A treatise concerning the principles of human knowledge*¹ men återfinnes även i andra av hans skrifter. Hans framställning är tillkommen väsentligen eller åtminstone i främsta rummet såsom ett led i hans strävan att uppvisa falskheten i »the grounds of scepticism, atheism and irreligion», det vill säga som ett stöd för den spiritualistiska värdsförklaring, vars hävdande är hans egentliga syfte, och formar sig närmast som en polemik mot Lockes teori om abstraktionen. Att undersöka, huruvida han riktigt uppfattat och återgivit denne sin föregångare, faller emellertid utanför ramen för denna framställning, sådan dess uppgift ovan angivits. Negativt framträder Berkeleys ståndpunkt så, att han bestämt bestrider såväl den isolerande abstraktionen eller logiska analysen som ock den generaliserande abstraktionen, bägge fattade så som kunde de leda fram till särskilda för sig verkliga förnimmelser av det icke fullt bestämda, resp. generella, samt i båda avseendena såväl abstraktionen till elementarförnimmelser som abstraktionen till komplexförnimmelser.

a. Hänvisning till inre iakttagelse.

Såsom stöd för detta sitt nekande av abstraktionen hänvisar Berkeley först och främst till den inre iaktta-

¹ Citeras i det följande *Principles*, varvid efterföljande arabiska siffror hänvisar till vederbörande section; inl. till *Principles* citeras *Introd.*

gelsens omedelbara vittnesbörd. I detta åberopande av introspektionen förekommer också inmängd det ovan nämnda positiva beviset. Det är ju nämligen genom det verkligt existerandes karaktär med hänsyn till konkretion eller abstrakthet som det skall avgöras, vilken mening det ligger i den av Berkeley förnekade abstraktionen.

Man menar, säger Berkeley, att kvaliteter och modi i verkligheten ej kunna existera utan förbindelse med varandra men att själen likväl kan isolerat betrakta varje beskaffenhet eller tillvarelsesätt för sig. Själen analyserar den sammansatta idén i dess elementer och fixerar dem i deras abstrakthet. På sådant sätt uppfattas färgen utan utsträckning och omvänt utsträckningen utan färg¹.

Här är ännu icke fråga om allmänbegreppet utan om möjligheten att distingvera i medvetandet det, som realiter icke kan skiljas. Den isolerande abstraktionen kommer till elementarförnimmelsen av en såsom färg fullständigt bestämd kvalitet, en viss färgnyans, icke till färg över huvud. Att detta är Berkeleys mening, framgår av de exempel, han valt.

Men denna logiska analys är dock i varje fall betingelse för bildandet av abstrakta allmänna idéer eller är ett moment däri. Berkeley skildrar nämligen på följande sätt den bekämpade generaliserande abstraktionen: »Again, the mind having observed that in the particular extensions perceived by sense there is something common and alike in all, and some other things peculiar, as this or that figure or magnitude, which distinguish them one from another; it considers apart or singles out by itself that which is common making thereof a most abstract idea of extension, which is neither line, surface, nor solide, nor has any figure or magnitude, but is an idea entirely prescinded from all these. So likewise the mind, by leaving out of the

¹ *Introd.* 7.

particular colours perceived by sense that which distinguishes them one from another, and retaining that only which is common to all, makes an idea of colour in abstract which is neither red, nor blue, nor white, nor any other determinate colour»¹. Och på samma sätt med rörelse.

Berkeley redogör därefter för hur den av honom bekämpade riktningen fattar isolerande och generaliserande abstraktion, såvitt den leder till abstrakta allmänna komplexförmimmelser, »abstract ideas of the more compounded beings which include several coexistent qualities»², t. ex. människa och djur. Då emellertid denna procedur med hänsyn till vad som i abstraktionsteorien är för Berkeley problematiskt i intet avseende skiljer sig från det föregående, lämnas den här åsido.

Som ovan redan nämnts, inleder Berkeley sin kritik av abstraktionsläran med en vädjan till vår egen inre erfarenhet³. Denna visar omedelbart, att abstraktion i den nämnda betydelsen är orimlig. Däremot medger Berkeley möjligheten av ett annat slag av abstraktion, mot vilken han låter den bestridda abstraktionen framstå så att säga i relief, vilket för övrigt är det enda sätt, varpå han söker bestämma dess *betydelse*. Berkeley säger sig nämligen omedelbart finna, att han kan i föreställningen framkalla idéer av det han varseblivit samt att han kan sammansätta och dela detsamma. Det är till exempel möjligt att föreställa hand, näsa, ögon isolerade från människans övriga kroppsdelar. Men den föreställda handen etc. måste ha en bestämd storlek och en bestämd färg. »To be plain, I own myself able to abstract in one sense, as when I consider some particular parts or qualities separated from others, with which, though they are united in some object, yet it is possible they may really exist without them. But I deny that I can abstract from one another, or conceive

¹ Introd. 8.

² Introd. 9.

³ Introd. 10.

separately, those qualities which it is impossible should exist so separated; or that I can frame a general notion, by abstracting from particulars in the manner aforesaid»¹. Längre fram blir det tillfälle att undersöka, huruvida Berkeley med detta yttrande verkligen entydigt fastställt betydelsen av den »abstrakta idé», som han menar sig nödgas förkasta².

b. **Berkeleys kritik av Lockes generalism som förutsättning för vissa faktas begriplighet.**

Härefter övergå vi till att referera Berkeleys kritik av Lockes antagande av abstrakta idéer såsom förklaringsgrunder för fakta. Det faktum, som enligt Locke (om vi blott hålla oss till Berkeleys behandling av hans teori³) utgör stödet för denna hans teori, är *språket*. Orden äro nämligen tecken för allmänna idéer. Därav att djuret icke kan tala kunna vi sluta, att det icke äger förmågan av abstraktion. Denna argumentering vilar nu enligt Berkeley på den falska förutsättningen, att användandet av allmänna ord skulle vara oskiljaktigt förbundet med ägandet av abstrakta allmänna idéer. Att denna förutsättning är falsk, vill Berkeley ådagalägga genom att uppvisa den sanna innebörden av en idées »allmänhet»⁴. *Allmänhet* är intet möjligt predikat hos en idé i och för sig och i medvetandets verklighet utan är blott en i och för sig enskild idées relation till andra enskilda idéer: »*universality*, so far as I can comprehend, not consisting in the absolute, positive nature or conception of anything, but in the relation it bears to the particulars signified or represented by it»⁵. Den ifrågavarande relationen består således däri, att en idé representerar andra idéer eller vikarierar för dessa. Idéerna äro sålunda allmänna i samma mening, som orden äro det.

¹ Introd. 10. ² Se nedan s. 58 ff. ³ Introd. 11.

⁴ Introd. 12, 15. ⁵ Introd. 15.

Ordet är ju i och för sig ett enskilt ljudkomplex; endast relationen till en mångfald enskilda idéer gör detsamma allmänt. Att något är allmänt, betyder alltså, att något i sig enskilt representerar andra enskilda¹.

Här torde tills vidare och i förbigående böra anmärkas, att Berkeley med detta blott givit en annan förklaring av det faktum, vilket för Locke utgjorde bevisningsgrunden för existensen av allmänna abstrakta idéer. Att denna andra förklaring verkligen kan tänkas gälla, endast nedsätter antagandet av allmänbegrepp till att vara en blott hypotes men förintar ingalunda dess möjlighet, ja visar icke ens företrädet hos det Berkeleyska förklarings sättet. Det kan förefalla, som om Berkeley avsåge att påstå, att eftersom allmänbegrepp icke introspektivt påträffas och eftersom de äro motsägande (varom strax nedan), så måste det ges en annan förklaring av språket än Lockes. Denna kritik skulle då icke i och för sig, utan hänsyn till annat, av Berkeley betraktas såsom bindande. Men saken torde väl förhålla sig så, att Berkeley menar, att den av ordet betecknade idéns allmänhet måste vara av samma natur som ordets egen allmänhet. Nu är denna ej en inre egenskap hos ordet, som ju är något enskilt, varför sålunda idéns allmänhet icke heller kan vara en idéns inre egenskap. Därav följer då, att idén till sin inre egenskap är enskild.

Nu föreligga emellertid även andra fakta, vilka betraktats såsom begripliga endast under den generalistiska förutsättningen, nämligen *det universella omdömet, begreppsbestämmandet genom definition* samt *de generella bevisen*. Berkeley vill nu uppvisa, att dessa fakta icke behöva referera till existensen av allmänbegrepp utan låta förklara sig på annat sätt. Härvid nöjer han sig emellertid med att *blott* visa ifrågavarande faktas

¹ I Alciphron, Dial. VII, 8, anför dessutom Berkeley, att orden ibland beteckna sådant, varom man kan ha endast notions och ej idéer, en tanke, som han emellertid ej använt sig av vid kritiken av Locke.

begriplighet utan nämnda förutsättning, vadan *denna* argumentering blott är att betrakta såsom undanröjande av skenbevis för generalismen. Den egentliga vederläggningen företages så, att Berkeley söker uppvisa, att allmänbegreppet är behäftat med inre motsägelse. »A general idea of a triangle, which is neither oblique nor rectangle, equilateral, equicrural nor scalenon, but all and none of these at once»¹, det är en uppenbar motsägelse, men detta är just kravet på det föregivna allmänbegreppet.

Vi övergå så till en närmare framställning av Berkeleys behandling av ovan nämnda fakta. Vad först beträffar det allmänna bevisets beskaffenhet, kan det visserligen, säger Berkeley, förefalla, som om det krävde förefintligheten av abstrakta allmänna idéer. Hur skulle jag väl kunna bevisa, att satsen: triangelns vinkelsumma är lika med två räta vinklar, gäller för alla trianglar, om jag icke först bevisat den för den abstrakta triangelidén? »For, because a property may be demonstrated to agree to some one particular triangle, it will not thence follow that it equally belongs to any other triangle, which in all respects is not the same with it»². Svårigheten löses emellertid av Berkeley genom hans vikariats- eller representationsteori. Under beviset betraktar jag en enskild triangel, men beviset gäller rörande alla trianglar, emedan de för denna triangel karakteristiska egenskaperna icke lagts till grund för eller medtagits i beviset³. »It is not said the three angles are equal to two right ones,

¹ Introd. 13; jfr Alciphron, Dial. VII, 6, 7, där B. därjämte försvarar sig mot en stundom förekommande invändning, att han förväxlar åskådliga föreställningar med oåskådliga begrepp; jfr nedan s. 37, not 3.

² Introd. 16.

³ Bergson har i La Revue de Métaphysique et de Morale 1911, s. 816 f. feltolkat B:s "abstr. idéer". Det är ej nekande av det *gemensamma*, som karakteriserar B., utan nekandet av att det gemensamma göres till föremål för en särskild uppfattning. Det gemensamma förutsätter han ju i denna sin representationslära.

because one of them is a right angle, or because the sides comprehending it are of the same length. Which sufficiently shews that the right angle might have been oblique, and the sides unequal, and for all that the demonstration have held good»¹. — »And here it must be acknowledged that a man may consider a figure merely as triangular, without attending to the particular qualities of the angles, or relations of the sides»².

Då man i litteraturen om Berkeley i det sist anförda uttalandet velat se ett direkt ehuru naturligtvis oavsiktligt och omedvetet erkännande från Berkeleys sida av allmänbegreppens existens och sålunda i stället för att tolka in meliorem av en mindre lycklig formulering gjort ett direkt avfall från den annars konsekvent vidhållna nominalistiska grundståndpunkten³, så torde det redan här böra anmärkas, att ifrågavarande ställe blott behöver tolkas som en utsago, att man vid betraktande av en enskild figur kan för ett visst syfte (i exemplet ovan således utrönandet av vinkelsummans storlek hos alla trianglar) företrädesvis uppmärksamma vissa bestämningar hos figuren och låta de övriga, utan att de upphöra att i samma förnimmelse förnimmas, ligga mera så att säga i medvetandets periferi eller mindre intensivt belysas av dess ljus: »all that is perceived is not considered»⁴. Huruvida icke i varje fall ett erkännande av nominalismens ohållbarhet implicite ligger i denna Berkeleyska sats, ehuru mera indirekt, såsom en konsekvens framträdande först vid en noggrannare analys därav, blir en senare uppgift att undersöka.

Faktum av allmänna omdömen förklarar Berkeley på samma sätt som de allmängiltiga bevisningarna.

Vad definitionen beträffar, är det tillräckligt att hänvisa därtill, att även denna förklaras genom vikariatsbe-

¹ Introd. 16.

² Ibid. Tillägg i andra upplagan.

³ Exempelvis Ueberweg, anm. 5 till hans övers. av Principles.

⁴ Introd. 16.

greppet. Då man nöjt sig med att på denna punkt söka vederlägga Berkeley genom påpekande av den logiska definitionens entydighet och oberoende av växlande subsumenda¹, så är härtill att anmärka, att icke heller en dylik kritik träffar den Berkeleyska tankegångens kärna. *Antingen* är definitionen uttryck för en logisk analys, och då kräves naturligen en vederläggning av Berkeleys sats, att introspektionen visar dennas omöjlighet eller att den lider av inre motsägelse, *eller* ock är den en blott namnöversättning, och då avger den i och för sig intet stöd för generalismen utöver det, som eventuellt ligger i antagandet av språket såsom bevis för densamma.

Vår granskning av den Berkeleyska nominalismen torde alltså först böra söka utreda, huruvida vikariatsteorien verkligen kan förklara de fakta, den enligt Berkeley skall förklara.

¹ Ex. Stier, Analyse u. Kritik d. Berkeleyschen Erkenntnistheori u. Metaphysik, s. 14 f.

2. Granskning av vikariatsbegreppet hos Berkeley.

a. Universaliteten.

En i litteraturen förekommande invändning mot den nominalistiska vikariatsteorien hos Berkeley är den, att i och med antagandet av förmågan att särskilt uppmärksamma en del eller vissa sidor hos eller bestämningar av idéinnehållet nominalismen redan är de facto övergiven, i det att den berättigade generalismen icke begär mera än just denna kapacitet hos människan att i en verklig, låt vara enskild, förnimmelse på ett bestämt sätt distingvera mellan begreppskärnan däri och den oväsentliga nebulosa av förnimmelseinnehåll, som måhända i realiteten alltjämt beledsagar begreppet¹. Man resonerar därvid ofta på följande sätt. Om det är möjligt att i en föreställd enskild figur för syftet att bevisa något, som gäller om alla trianglar, företrädesvis uppmärksamma triangulariteten såsom sådan, och om detta »företrädesvis» icke blott betyder en vag gradbestämhet i uppmärksammandet, varigenom de särskilt belysta innehållsmomenten skulle med hänsyn till graden av ljusstyrka flyta över i det mindre belysta, obeaktade innehållet (not considered), något som måste antagas, för att beviset skall få objektivt allmängiltig karaktär, det vill säga gälla för alla enskilda trianglar, så förutsättes vid denna fördelning av ljus och skugga på innehållet, att det för alla trianglar gemensamma redan

¹ Stier, a. a. s. 13 ff., Grimm, Zur Gesch. d. Erkenntnisprobl. etc., s. 426 ff.; jfr även Ueberweg, a. a.

fixerats, det vill säga, att det gives ett medvetande om triangulariteten såsom sådan. Vål kräves naturligen icke ett medvetande om samtliga bestämningar, som tillkomma triangulariteten, men oundgängligt nödvändigt är dock medvetandet om dess *konstitutiva* bestämningar, sådana som avgränsa dess begrepp gentemot andra och göra det till vad det är. Enligt tankegången vid denna invändning skulle alltså själva begreppet om representation eller vikariat förutsätta en medveten och distinkt uppfattning av det lika och gemensamma hos trianglarna överhuvud.

Nu kan det förvisso icke nekas, att denna anmärkning träffar Berkeley. Men frågan är då, om icke anmärkningen är träffande endast därför, att Berkeley här medgivit för mycket, det vill säga icke tillräckligt konsekvent fasthållit det begrepp om vikarierande idé, som ensamt är förenligt med den nominalistiska åsikten om alla förnimmelers enskildhet. Om så är, måste den nämnda anmärkningen, på samma gång den erkännes gälla mot Berkeleys formulering i detta avseende, likväl anses icke träffa hans ståndpunkt. En vetenskaplig grundåskådning är naturligen icke vederlagd därmed, att man kan kritisera enstaka yttranden, vilka i själva verket innebära en uppenbar avvikelse från ståndpunkten. För att en dylik vederläggning verkligen skall ske, fordras det väl, att man lyckas uppvisa, att grundandet av åskådningen eller teorien i fråga, fattat i en med grundteorien överensstämmande mening, om detta låter sig göra med en formell korrektur av uttryckssättet eller till och med av tankegången, likväl är falskt, samt att man därjämte kan ådagalägga teoriens ohållbarhet, oavsett de diskursiva resonemang, på vilka den av sin förfäktare stödes. Att bevisbördan skall falla på den nekande, är ingen regel för grundlig utredning av ett spörsmål utan endast ett subjektivt *modus vivendi*, vars följande ofta bidrager till att man fasthåller fördomar och till och

med finner deras sanning och oangriplighet ådagalagda därmed att det kan visas, att angriparen på enstaka punkter eller måhända alltigenom själv är behäftad med den av honom såsom fördom bekämpade åsikten.

För åvägbringandet av en verklig utredning av nominalismens ståndpunkt i detta avseende torde det alltså vara skäl att tolka eller medvetet förbättra Berkeleys *formulering* av läran om vikariatets roll vid bevisningen därhän, att den innebär följande.

När jag betraktar en enskild triangel, inträffar det på grund av att de bestämningar, som ständigt upprepats, mest uppmärksammas, att ljuset företrädesvis faller på det, som jag ständigt förnummit, då jag betraktat trianglar. Dessa bestämningar bliva då särskilt uppmärksammade, endast till dem tages hänsyn vid demonstrationen, och just på grund därav, att hänsyn icke tages till andra bestämningar, nämligen sådana, som vid förnimmelser, knutna till ordet triangel, varit mera varierande, utan endast till de förenämnda konstant återkommande bestämningarna, föreligger i mån av riktandet av min erfarenhet av trianglar allt större sannolikhet för bevisets allmängiltighet. Det är att märka, att det är just förhållandet med det av Berkeley valda exemplet att vara ett geometriskt bevis, som gör, att detta resonemang får en för den vanliga föreställningen om geometrien såsom en absolut apodiktisk vetenskap paradoxal prägel. Dock har redan i synnerhet Hume dragit konsekvenser av nominalismen över till det geometriska området, vilka ur detsamma eliminerat apodikticiteten och endast kvarlämnat probabiliteten (geometrien är omöjlig, ty rummet är icke nödvändigt, då något allmänt ej finnes)¹. Skulle exemplet hava valts på det erkänt blott empiriska området, hade vårt resonemang förlorat sin paradoxalitet.

Men även om vi nu på detta sätt konsekvent göra Ber-

¹ Hume, Treatise etc., kap. II.

keleys resonemang med hänsynstagande till hans grundteori, så finna vi icke desto mindre, att representationsbegreppet involverar nominalismens upplösning. Ty låt vara, att de hopade iakttagelserna av enskilda trianglar på mekaniskt sätt resultera däri, att jag vid ordet triangel knyter en enskild föreställning, i vars innehåll det för de hittills iakttagna trianglarna gemensamma särskilt framhäves, och låt vara även, att jag på grund av min förflutna erfarenhets nödvändiga begränsning blott kommer till en viss probabilitet för antagandet, att det demonstrerade tillkommer alla trianglar, så kvarstår dock det faktum, att jag, för att kunna med en viss sannolikhet utsäga demonstrandum om alla trianglar, måste hava ett medvetande om det, som ligger i uttrycket »alla trianglar». Skall detta uttryck icke vara alldeles meningslöst, måste jag hava en enhetlig idé om »alla trianglar», eller med andra ord, jag måste hava en idé icke om varje särskild triangel utan om totaliteten, allheten av trianglar. Uttrycket »en idé om alla trianglar» är tvetydigt, i det att det å ena sidan kan betyda en idé, som i sig innefattar alla idéer om varje särskild triangel, å andra sidan en idé om triangeltotaliteten. Det är denna senare idé, som kräves. Enligt Berkeley måste denna idé själv ju vara en enskild idé. Men vilket innehåll har den? Dock icke en enskild triangel, ty en sådan idé är först och främst endast en enskild triangelidé och *representerar* för det andra alla särskilda triangelidéer eller bättre varje särskild triangelidé — åtminstone är denna dess representantomfattning probabel —, den måste vara *en enskild idé om triangeltotaliteten*. Denna idé måste *finnas*, ty den kan icke blott vara representerad av den särskilda triangelidén. Men den kan å andra sidan icke finnas, ty den är icke något givet eller ur det givna sammansatt, icke heller har den uppkommit genom delning, det vill säga abstraktion i den av Berkeley medgivna betydelsen, då han erkänner sig i viss

mening kunna abstrahera¹. Nu kunde det måhända synas, som om nämnda idé vore representerad i de enskilda idéer, som vi ha om vissa bestämda totaliteter. Att så emellertid icke kan vara förhållandet, visar sig dock vid aktgivande därpå, att varje given eller ur det givna på nyss nämnt sätt vunnen allhetsidé är idén om en *avslutad allhet*².

I denna kritik har medvetet undvikits att efterse, huruvida överhuvud något sådant som allhet kan vara givet eller ur det givna på nämnt sätt extraheras, liksom här icke heller har undersökts, huruvida den av nominalismen dragna konsekvensen för geometriens vidkommande är hållbar ur synpunkten av denna vetenskaps karaktär. Här har endast avsetts att visa, att vikariatsbegreppet självt förlorar sin betydelse, då det skall användas för att förklara vikariatsbegreppet självt med däri inneboende tankar.

b. Enskild förnimmelse.

Till samma resultat som ovan, nämligen att begreppet om representation genom en ställföreträdare icke duger att förklara representationstanken själv, leder också en allmänare granskning av begreppet »enskild förnimmelse».

När Berkeley säger, att det endast gives enskilda förnimmelser, rör han sig ju med den allmänna idé, som till innehåll har enskild idé. Nu skall varje idé bli allmän genom vikariatet. För att det allmänna omdömet: »alla idéer äro enskilda», skall kunna tänkas, måste det sålunda finnas en enskild idé, som vikarierar för alla enskilda idéer, det vill säga för alla idéer överhuvud utan åtskillnad. Och för att kunna fungera som vikarie måste

¹ Introd. 10.

² Jfr Husserl, som i Log. Unters. från liknande synpunkter kommit till kravet på allheten som en kategori, en uppfattning, som vi, utan att här kunna uppta den till granskning, bestämt taga avstånd från.

den vikarierande enskilda idén vara sådan, att den jämte bestämningen enskildhet, som är gemensam för den och alla idéer överhuvud, också ha andra bestämningar, som skilja den från alla andra idéer. Vid betraktande av den vikarierande enskilda idén skall uppmärksamheten då fästas just vid den gemensamma bestämningen enskildhet, konkretion, fullständig bestämdhet, och det övriga i idén skall lämnas obeaktat.

Konsekvent utfört i analogi med resonemanget om det geometriska beviset skulle det sagda innebära, att enligt vår iakttagelse allt, som vi hittills varseblivit och föreställt och tänkt, varit enskilda idéer. Vi komma då att betrakta en nuvarande enskild idé såsom genom sin bestämning av enskildhet representerande idéer överhuvud och fälla det universella omdömet: »alla idéer äro enskilda». Detta omdöme kan, såsom grundat på en begränsad erfarenhet, endast äga probabilitet. Om det nu förhölle sig så, att alla våra idéer verkligen vore enskilda, skulle vi sålunda aldrig med absolut säkerhet kunna säga, att de alla verkligen vore enskilda, vi skulle faktiskt utsäga det endast med en viss grad av probabilitet. Vi skulle alltså erkänna möjligheten av generalismens berättigande, och detta vårt erkännande skulle vara en konsekvens därav, att vi nekat detta berättigande och i stället antagit idévikariatet.

Men även bortsett från denna orimlighet vidlåder teorien om representation ett annat fel, som just i fråga om förklaringen av begreppet enskild förnimmelse träder öppet i dagen. Den frågan tränger sig nämligen fram, huruvida *enskildheten*, den fullständiga och genomgående bestämdheten, är hos den enskilda idén en bestämning, som kan isoleras från andra bestämningar hos samma idé. Detta måste ju uppenbarligen vara förhållandet, om det skall kunna med någon mening påstås, att alla våra idéer faktiskt eller sannolikt äro enskilda, och om det gäller, att ett allmänt påstående förutsättes

² M. Andree, Berkeley Nominalisten

representera enskilda idéer. Enskilt, fullständigt bestämt eller konkret är något ju naturligen genom sina samtliga bestämningar. Detta något är just *detta enskilda* till skillnad från andra enskilda endast såsom varande så och så beskaffat. Jag kan sålunda icke ens företrädesvis eller i någon bemärkelse uppmärksamma A:s enskildhet utan att uppmärksamma A:s bestämningar α , β , γ . Sålunda är enskildheten icke en bestämning, som A har jämte andra bestämningar. Men då kan icke heller någon enskild idé vikariera på grund därav, att den har enskildheten gemensam med andra idéer.

Samma sak kan även ådagaläggas på annat sätt. Enskildhet skall betyda genomgående bestämdhet. Men bestämdheten själv kan icke vara bestämdhet hos något. Då jag säger: S är P, hästen är svart, så är P, det vill säga svartheten, en bestämdhet hos S, hästen. Men svarthetens bestämdhetvara hos hästen är självt icke en bestämdhet hos hästen *jämte* svartheten. Den infinita progress, som här annars uppstode, bleve en tom upprepning utan någon mening. Visserligen anser exempelvis Wikner¹, att om ett föremål har en bestämning, den att vara X, så har föremålet även till bestämning att äga bestämningen att vara X, men det torde utan vidare vara klart, att uttrycken »att hava X till bestämning» och »att vara X» (icke = »detsamma som X») äro synonyma, varför talet om att något har bestämningen att vara bestämt är en uppenbar orimlighet.

Begrepp sådana som enskild kunna alltså icke utgöra de objektiva bestämningar hos en sak, vilka tillkomma den på samma sätt som form och färg, emedan de icke kunna isoleras för sig och skilja saken från annat. Den av Hägerström² uttalade uppfattningen, att »egendomlighet för sig», detta-vara, är allmänbegreppet par *préfé-*

¹ Wikner, Egenskapen och närgränsande tankeföremål, s. 16 f.

² Hägerström, Botanisten och filosofen, s. 61.

rence med objektiv betydelse, torde på anförda grunder icke kunna upprätthållas.

Såsom grundval för omdömet, att alla våra idéer äro enskilda, bör naturligen enligt Berkeley vilken idé som helst kunna tjäna. Vi ha nu sökt visa, att ingen idé kan realisera detta syfte och att representationsteorien sålunda direkt upphäver sin förutsättning nominalismen.

c. Ytterligare om universaliteten.

Vi ha ovan¹ sökt visa, hurusom vikariatsbegreppet icke är tänkbart utan begreppet om en obegränsad universalitet, vilket begrepp av Berkeley eller av nominalismen överhuvud icke kan erkännas vare sig såsom en faktiskt existerande idé eller såsom genom en idé representerat. Såsom beviset förts, gäller anmärkningen den tanken, att en enskild idé kan vikariera för en oöverskådbar mångfald enskilda innehåll. Därvid nekas emellertid ännu icke, att en idé kunde tänkas vikariera för ett noga avgränsat område av idéinnehåll, men med ett sådant antagande vore ju vikariatsbegreppet uppgivet i det avseende, vari det allena har betydelse, det vill säga såsom förklaringsgrund för de universella omdömena och de allmängiltiga definitionerna och bevisen.

En tankegång, liknande den ovan utförda, förefinnes redan hos Descartes i hans bekanta resonemang om tänkandets outhärlighet för uppfattningen av det enskilda vaxstyckets självidentitet i växlingen av dess förändringar². Ett visst stycke vax fattas alltså som detsamma, trots det att varje sinnlig eller föreställbar (imaginerbar) egenskap (form, färg, storlek o. s. v.) däri växlar. Därför måste det i denna uppfattning av självidentitet ligga något annat och mera än det sinnliga varseblivandet och föreställandet. Genom dessa uppfattningssätt erhållas endast individuella, avgränsbara och

¹ s. 15 f.

² Descartes, Meditationen etc., s. 12–14.

konturerbara bilder (motsvarande Berkeleys *idées*), men i den nämnda uppfattningen av självidentitet går man över varje särskild bild liksom över varje *given* totalitet av bilder. Tänkandet överskådar i en enda idé oändligheten. Omfångets obegränsadhet kan blott tänkas, icke avbildas. Tänkandets innehåll är alltså den enhetligt fattade obegränsade totaliteten.

Detta Descartes' resonemang innehåller, utöver denna tanke om omöjligheten av att bilder skulle kunna avge grundvalen för utsagornas allmänhet, även den tanken, att det sanna allmänbegreppet är *bildlöst*. Till denna åsikt, som mer eller mindre konsekvent hyllats av rationalisterna i filosofiens historia, få vi emellertid längre fram i annat sammanhang lämpligare tillfälle att återkomma¹.

d. Ytterligare om begreppet enskild förnimmelse.

Vidare sökte vi ovan² uppvisa, att representationstanken vilar på den meningslösa förutsättningen, att enskildheten är en enskild bestämning hos det enskilda i paritet med och koordinerad andra dess bestämningar liksom den därmed sammanhängande orimligheten att fatta bestämdheten själv såsom en bestämning hos det något, som är bestämt, jämte den objektiva bestämning, som bestämmer detsamma. At samma håll syftar — fastän med den vida längre gående intentionen att neka det enskildas objektiva realitet överhuvud — Hegel i sin kritik av den empiristiska uppfattningen av det enskilda³. En liknande tanke torde för övrigt även föresväva Bradley, som annars väl icke kan betraktas som hegelian, i hans behandling av begreppen »this» och »thisness»⁴. This motsvarar »detta enskilda och unika»,

¹ Se nedan s. 35 ff. ² s. 16 ff.

³ Hegel, *Phänomenologi d. Geistes*, i kap. Die sinnl. Gewissheit etc.

⁴ Bradley, *Principles of Logic*, chapter II.

»thisness» betyder »enskildhet och unikhet». Detta enskilda något är »detta» såsom just så bestämt, som det är, och då det genom sin fullständiga bestämdhet är skilt från allt annat (egentligen en tautologi, eftersom det betyder: är annat än annat, men det, som en sak är annat än, kallas »annat» än den saken), så utesluter det allt annat. Så fort jag går över från detta »detta» till något annat, förlorar därför »detta» sin betydelse. Denna är nämligen så att säga fastlåst just i »detta» (detta »detta» säger icke mer, icke mindre än helt enkelt »detta»). I »detta» äga vi alltså ett idéinnehåll, som såtillvida är olik varje annat idéinnehåll, att det icke låter transponera sig från något till annat. Här ligger nu utan tvivel den fullt riktiga tanke, vi ovan hävdade, att det enskilda såsom sådant icke äger enskildvarat såsom en med annat enskilt gemensam objektiv bestämning. Men Bradley visar sig själv icke vara fri från den tanke, han åsyftar att tillbakavisa, och blir därför inkonsekvent. Detta-heten (thisness), som just är enskildheten till skillnad från det enskilda presenta, skall enligt honom vara ett överförbart moment, ehuru detta't icke var det. Enskildheten blir sålunda en gemensam bestämning, ett genus summum för de många enskilda, för alla detta-varande. Bradley förbiser för övrigt, att allmänhet-enskildhet är en kvantitativ relation (större-mindre), på samma gång han åsyftar att eliminera det rent (eller kvalitativt) enskilda, varom mera i det följande¹. Är detta-heten en gemensam bestämning hos allt, som är ett »detta», så måste även »detta» fattas som överförbart i objektiv bemärkelse. Att Bradley icke inser denna konsekvens, beror därpå, att i uttrycket »detta» ligger även annat än det enskilda, fattat utan insikt om dess kvantitativitet; i »detta» ligger ock en subjektiv relation, en relation till mig. »Denna» ros är den ros, som jag *nu* betraktar, pekar på, ser, talar om

¹ Se nedan s. 51 ff.

o. s. v. Sätillvida är rosen en »denna», som den är inordnad i ett sammanhang med subjektiv relationsbestämhet. Bradley medtager visserligen även denna betydelse (omedelbar *presens*) men förväxlar den med att vara ett unikt eller enskilt. Emellertid är det givet, att denna andra betydelse är objektiv, ehuru därmed icke utsäges en objektiv immanent bestämning hos rosen i fråga. Den är objektiv, ty jag, som ser, pekar på eller talar om rosen, är samt med mitt seende, pekande eller talande något verkligt. Endast en *falsk motsättning* mellan det subjektiva och det objektiva kan leda till tanken på presensens oöverförbarhet. Hos Bradley har en sådan falsk motsättning samverkat med den nyss nämnda förväxlingen. Enskildhetens objektiva oöverförbarhet (icke-objektiva gemensamhet som bestämning) är dock som sagt den bakomliggande riktiga tanken i Bradleys diskuterade resonemang.

e. Kritik av notionbegreppet.

Nu torde det emellertid kunna från Berkeleys ståndpunkt tänkas en motinvändning gentemot den ovan förda kritiken av vikariatsidén. Vi hava i diskussionen alltså förutsatt, att vikariatsbegreppet såväl som de begrepp, vilka vi visat detta förutsätta eller innesluta, skola vara *idéer*. Så var förhållandet vid påvisandet av att ett begrepp om obegränsad universalitet låg i vikariatsbegreppet och att en dylik idé varken såsom verklig eller såsom representerad kan medgivas; så skedde ock, när i argumentationen krävdes, att allmänbegreppet »enskild förmimelse» skulle vara representerat i en enskild idé. De kritiska anmärkningarna torde visserligen få anses vara ovederläggliga, om den tänkta motståndaren erkänner blott idéers förhandenvaro i medvetandet eller om han, vid antagandet av även andra medvetenhetsfakta än idéer, kan överbevisas om att detta andra

antingen tänkes så, att det i grunden i *det avseende, varom här är fråga*, icke skiljer sig från idén, eller slutligen om detta andras indragande innebär ett från hans ståndpunkt fullkomligt inkonsekvent indragande av hjälpföreställningar. Och kritiken drabbar då icke blott Berkeley utan nominalismen överhuvud, såvitt denna icke kan komma tillrätta med de faktiska allmänna omödena och bevisen utan ponering av vikariatsbegreppet, om det låter sig visa, att en dylik nominalism överhuvud icke har rätt att införa annat än enskildförmimelser, vad namn dessa nu än må erhålla. Men nu antager Berkeley i själva verket en annan form av kunskap än kunskapen genom (och om) idéer, nämligen kunskapen genom »notions». Och som vi strax skola se, tyckes det, som borde just för vikariatsbegreppets och därmed sammanhängande begrepps vidkommande enligt Berkeley notions och ej idéer tillämpas, vadan kritiken alltså måste fullständigas med hänsynstagande till den hittills i litteraturen föga uppmärksammade Berkeleyska notionteorien.

Det visades, att vikariatsbegreppet och de begrepp, som detta förutsätter, äro antingen faktiska eller genom idéer representerbara idéer. Detta dilemma synes kunna undvikas, om de sägas vara notions, ty om dessa säger Berkeley uttryckligen, att de icke äro representerbara genom idéer: »so far as I can see, the words *will*, *soul*, *spirit*, do not stand for different ideas, or, in truth, for any idea at all, but for something which is very different from ideas, and which, being an agent, cannot be like unto, or represented by, any idea whatsoever. Though it must be owned at the same time that we have some *notion* of soul, spirit, and the operations of the mind...»¹.

För att undersöka, huru härmed förhåller sig, skola vi här i korthet referera Berkeleys teori om »notions».

¹ Principles 27; sista meningen tillägg i andra upplagan.

Som bekant nekar Berkeley kroppars existens i transsubjektiv betydelse. De äro blott våra sinnliga idéer. De verkligen existerande kropparna äro till skillnad från de fantiserade eller drömda (de chimäriska) sådana idéer, som utmärka sig för större livlighet och styrka, större beständighet, mera ordning och sammanhang och framför allt för sitt oberoende av vår godtyckliga vilja. »The ideas imprinted on the Senses by the Author of nature are called *real things*: and those excited in the imagination being less regular, vivid, and constant, are more properly termed *ideas*, or *images of things*, which they copy and represent. But then our sensations, be they never so vivid and distinct, are nevertheless ideas, that is, they exist in the mind, or are perceived by it, as truly as the ideas of its own framing. The ideas of Sense are allowed to have more reality in them, that is, to be more strong, orderly, and coherent than the creatures of the mind; but this is no argument that they exist without the mind. They are also less dependent on the spirit, or thinking substance which perceives them, in that they are excited by the will of another and more powerful spirit; yet still they are *ideas*, and certainly no idea, whether faint or strong, can exist otherwise than in a mind perceiving it»¹. »But, whatever power I may have over my own thoughts, I find the ideas actually perceived by Sense have not a like dependence on my will»². Och så vidare.

Denna sats: kropparna (de verkliga eller chimäriska) äro idéer, kan rent konverteras. Alla intensiva, sammanhängande och av viljan oberoende idéer äro verkliga kroppar, alla övriga idéer äro chimäriska kroppar; härmed är idéernas mångfald fullständigt uttömd, ekvationen: idé = kropp, gäller utan undantag. Om det alltså existerar annat och mera än kroppar och vi därom äga kunskap, så kan denna kunskap icke vara kun-

¹ Principles 33.

² Principles 29.

skap genom idéer eller helt enkelt: den kan icke vara idéer.

Nu existera verkligen för oss vetbara andliga substanser, och våra kunskaper om dessa äro »notions». Andar och idéer äro så alltigenom olika föremål, att vid en utsago om dem, att de existera och äro föremål för kunskap, det icke får antagas, att dessa bägge ord beteckna något för bägge gemensamt, det ges i dem ingen likhet eller gemensamhet, och den förmodan, att vi genom ökande eller vidgande av våra själsförmögenheter skulle komma att bli i stånd att hava en kunskap om en ande på samma sätt, som vi äga kunskap om en triangel, »seems», säger Berkeley, »as absurd as if we should hope to see a sound»¹. Och han tillägger: »We may not, I think, strictly be said to have an *idea* of an active being, or of an action, although we may be said to have a *notion* of them»². Och han drar i samband härmed den konklusionen, att då alla relationer mellan tingen (idéerna) implicera en själens verksamhet, så

¹ Principles 142. Berkeleys sats är ju, att idéer endast kunna likna idéer och att alla idéer äro passiva; se Principles 25, 28. Här emot invändes av Richter, Der Skeptizismus in d. Phil., II, s. 227, och av Reininger, Philosophie d. Erk., s. 230, att om en idé endast kan likna en idé, så skulle en tavla endast kunna likna en tavla men ej sitt original, en invändning, som ju uppenbarligen vilar på en förväxling av likhet med egenskapen att kunna subsumeras under samma genusbegrepp. Berkeley fasthåller emellertid ej alltid konsekvent denna grundtanke. I Commonplace Book, Works IV, s. 465, säges det nämligen, att en färg ej kan likna något osynligt, alltså ej likna en lukt. Men hur kan man då ha en allmän idé om idéer? B. kan tänkas svara, att idéerna ha det gemensamt, att de förnimmas (percipi). Därmed skulle de emellertid ej kunna skiljas från notions (se nedan), om vilkas innehåll percipi också gäller. Därjämte skulle detta svar leda till subjektivismens konsekvens, att subjektet blir = objektet, ty uppfattas i allmänbegreppet idé *percipi* (förnummenheten) så måste däri ock uppfattas *percipiens* (den förnimmande); jfr nedan.

² Ibid. Tillägg i andra upplagan.

hava vi om dessa relationer icke idéer utan blott notions. Så förklaras, att läran om abstrakta idéer även inverkat förvirrande och fördunklande på vetenskaperna om själen, i det man därav föranletts att tro sig kunna bilda *abstrakta* notions om själens krafter och verksamheter, betraktande dem isolerade från själen själv liksom ock från de föremål, varpå de riktas, och från deras verksamhet¹.

I enlighet med vår undersöknings syfte och uppgift ha vi här att närmast och förnämligast intressera oss för den tanken, att idéernas inbördes relationer själva icke äro idéer eller givna i och genom sådana utan äro bekanta genom notions. Nu bestod ju enligt Berkeley en idées allmänhet liksom ordets allmänhet icke i dess egen positiva natur, betraktad i och för sig, utan i dess *relationer* till annat enskilt², och det är sålunda genom denna relation som den enskilda idén kan utöva sin representantfunktion. Är det då icke ett oberättigat krav, att denna funktion själv skall kunna förklaras på samma sätt som i varje enskilt fall representationen förklarar faktum av bevis och allmänna omdömen? Det, som utöver funktionen, är en idé, men funktionerandet ifråga självt är icke begripligt genom en idé eller såsom idé, utan därom äga vi blott en notion. Men notionen är icke representerbar.

Naturligen har härmed icke meningen varit att säga, att Berkeley själv uttryckligen sammanställt sin lära om notions med vikariatsbegreppet och tillämpat den förra på det senare. Men då Berkeley själv bestämt och uttryckligt förklarar, att begrepp om relationer icke äro idéer utan notioner, och vikariatstanken implicerar relationsbegrepp, så är det naturligen kritikerns skyldighet att se till, huruvida icke ett hänsynstagande till detta förhållande måhända upphäver kritiken mot Berkeley och frigör honom från det ovan uppställda kritiska dilemma.

¹ Principles 143.

² Se ovan s. 7.

Med bortseende från frågan om det inre berättigandet av läran om ett särskilt slags förnimmelser såsom vehikel för uppfattningen av andar och deras verksamheter skall här endast observeras notionernas förhållande till idéerna vid kunskap om idérelationer. Det ges, såsom torde ha framgått av referatet, enligt Berkeley lika litet abstrakta allmänna notions som abstrakta allmänna idéer. Varje notion om en idérelation är oupplösligt fastkedjad vid de föremål, varpå själen verkar, när den genom sin verksamhet stiftar relationerna, det vill säga den är fastkedjad vid de idéer, som stå i relationen. Men såsom idéer äro dessa relationsmembra alltjämt konkreta och enskilda, vadan man genom notions, såvitt de äro notions om idérelationer, icke kan komma över de enskilda idéernas gebit.

Ersättes alltså i den ovan¹ förda bevisningen kravet på en idé om den obegränsade universaliteten med kravet på en notion därom, så kan det senare lika litet uppfyllas som det förra. Invändningen antager endast i det hänseendet annan karaktär, att *ordet* idé utbytes mot ordet *notion* och att här den omständigheten bortfaller, att representation kunde äga rum. En notion om den obegränsade universaliteten kan alltså icke finnas, enär varje notion om idérelationer är knuten till förefintliga enskilda idéer, men den obegränsade totaliteten överskrider de förefintliga idéernas område.

Substitueras åter i den ovan förda diskussionen om begreppet »enskildhet»² på motsvarande sätt notion för idé, så skulle detta innebära, att begreppet »enskild förnimmelse» vore en notion, men därvid förutsättes alltjämt, att enskildheten tillkommer såsom *särskild* objektiv bestämning varje enskild förnimmelse, en uppfattning, vars ohållbarhet ovan torde vara tillräckligt klart och tydligt uppvisad.

Den förebragta kritikens fulla befogethet rubbas så-

¹ s. 14 ff.

² s. 16 ff.

lunda icke på minsta vis, även om Berkeley medgäves rätten att operera med notionbegreppet jämte begreppet idé. Men en närmare granskning av det Berkeleyska notionbegreppet torde ge vid handen, att man med fullt fog kan ifrågasätta denna rättighet. Vid en sådan granskning skola vi då finna, att notions antagas såsom artskilda från idéerna utan någon som helst logisk grund — åtminstone i det Berkeleyska systemet. Detta skulle kunna mera allsidigt belysas genom ett utförligare behandlande av Berkeleys »subjektiva idealism», men vi inskränka oss i detta sammanhang till det för vårt förvarande syfte närmast erforderliga.

Först och främst är det att uppmärksamma, att begreppet idérelation är tvetydigt. Idé är, detsamma som kropp. En relation mellan enskilda kroppar borde alltså sägas vara en idérelation. Utan tvivel är rörelsen en relation mellan kroppar (detta även om man i överensstämmelse med Newton, enligt Berkeleys framställning av hans åsikt¹, antager, att absolut rörelse finnes), sålunda är den en relation mellan idéer. Men det faller icke Berkeley in att betrakta kunskapen om rörelsen såsom en notion mera än kunskapen om färgen. För övrigt är för Berkeley rörelsen alls icke verkan av en ande mer än exempelvis färgen eller varje idé och idébestämning. Alla våra idéer äro ju Guds produktioner, verkningar av den absolut oändliga anden. Det kan alltså icke sägas, att relationen »rörelse» är given genom en notion därför, att den är en verkan av Gud, ty om så vore, funnes ju idel notions och inga idéer. Nu skulle dock idérelationerna *såsom verkningar av verksamma andliga krafter* vara begripliga eller uppfattbara blott genom notions, icke genom idéer; icke därför, att A är en idérelation, utan därför, att A är en verkan av en andlig kraft, är den en notion. Från en synpunkt borde sålunda allt i idéerna vara idérelationer eller idéerna

¹ Principles 110 ff.

själva borde uppgå i att vara idel relationer mellan relationer etc. etc. in infinitum. Från en annan synpunkt åter är det tydligt, att Berkeley uppfattar idéerna såsom förutsättningar för sådana relationer som exempelvis rörelse och läge. Begreppet relation, varpå räckvidden av begreppet notion beror, är alltså icke entydigt, begreppet notion är sålunda icke heller entydigt fastställt.

Begreppet notion torde emellertid kunna göras till föremål för en ännu mera central och avgörande kritik.

Den första fråga, som framställer sig vid observationen av det nära samband, vari enligt Berkeley antagandet av abstraktionens möjlighet och teorien om kroppars transsubjektiva existens stå till varandra, är denna: kunna idéer betraktas, utan att den själ (jaget), hos vilken de inhärra, blir föremål för betraktande? A ena sidan ser det enligt Berkeley ut, som om så vore fallet, när han förklarar möjligheten att föreställa kroppar såsom verkligen existerande utan att uppfatta själen, som förnimmer dem: »But, say you, surely there is nothing easier than for me to imagine trees, for instance, in a park, or books existing in a closet, and nobody by to perceive them. I answer, you may so, there is no difficulty in it; but what is all this, I beseech you, more than framing in your mind certain ideas which you call books and trees, and at the same time omitting to frame the idea of any one that may perceive them?»¹. Och vidare: »When we do our utmost to conceive the existence of external bodies, we are all the while only contemplating our own ideas. But the mind taking no notice of itself, is deluded to think it can and does conceive bodies existing unthought of or without the mind, though at the same time are apprehended by or exist in itself»². Å andra sidan strider detta yttrande,

¹ Principles 23; i stället för "idea of any one" borde det här konsekvent ha hetat "notion of" o. s. v.

² Ibid.

bokstavligt fattat, mot Berkeleys hela grundåskådning. Att vara betyder ju, då det gäller en idé, att *percipieras*. Men jag kan icke uppfatta, att något percipieras, utan att uppfatta, att det percipieras av en percipierande. »Percipieras» är ju blott den passiva formen av uppfattande; »A percipieras» betyder helt enkelt: »någon percipierar A», liksom »ved hugges» betyder: »man hugger ved». Nu anför Berkeley såsom ett huvudbevis för sin subjektiva idealism, att det är omöjligt att även blott i tanken skilja en idé från dess percipi: »For my part, I might as easily divide a thing from itself»¹. Tingen äro komplexer av färg, form etc., dessa äro idéer, idéer kunna icke skiljas från sitt percipi. Alltså vilas enligt denna tankegång den subjektiva idealismen på insikten om den absoluta orimligheten i att in abstracto skilja idén från dess percipi. Men då kan icke heller idén skiljas i abstraktionen från den percipierande, eller med andra ord: jag kan aldrig percipiera en idé utan att percipiera mig och mitt percipierande². Det som vid grundandet av den subjektiva idealismen säges vara absolut omöjligt, nämligen att hava en idé utan att percipiera den och percipiera den såsom percipierad, det antages, med en ordagrann tolkning av ovan citerade uttalande, såsom nödvändig betingelse för den föreställningen, att ting existera oberoende av en percipierande.

Det är tydligt, att man därför icke kan taga det refererade alltför mycket efter bokstavslydelsen. Och det är så mycket mera befogat att tolka det efter andan i det hela, som Berkeley även annorstädes, enligt vad vi ovan sett³, använder analogt uttryckssätt i fråga om en annan tankegång (man kan betrakta en figur *blott* såsom triangel), ehuru detta utan våldförande av meningen kan

¹ Principles 5.

² Jfr Locke, Essay etc., Book II, chapter 27, sect. 9.

³ s. 10.

fattas såsom uttryck för representationstanken. Med en dylik tolkning torde det refererade alltså kunna sägas innebära följande. Man kan *företrädesvis* uppmärksamma idéns innehåll och mindre beakta dess egenskap att vara percipierad, men aldrig kan uppfattningen av dess percipieradhet fullt bortfalla. Vi kunna i själva verket enligt Berkeley konsekvent icke fatta det kroppsliga utan att fatta själen och dess percipierande. Vi kunna sålunda icke äga en idé utan att också hava en notion om själens percipierande av idén. Men då sammanfaller idén med notionen. En idés vara i själen betyder: själen percipierar densamma. Men härom äger jag nödvändigt en notion. Denna notion kan icke mera gå över sig själv till ett utanför *densamma* varande, än en idé i och för sig kan peka över sig själv. Översätta vi notion med begripet, kunna vi alltså säga, att själens verkliga percipierande är detsamma som detta percipierandes begripetvara. Idén är sitt percipi, dess percipi är ett annat uttryck blott för själens percipierande därav, detta senare är dess begripetvara: idén är alltså sitt eget begripetvara, sin egen notion. Härmed bortfaller skillnaden mellan idé och notion, det senare begreppets orimlighet är uppvisad. Det skulle nu kunna sägas, att det endast förhåller sig på det viset, att visserligen alla idéer äro notions men icke omvänt alla notions idéer. En dylik invändning vore emellertid icke hållbar. Ty utföres konsekvensen av Berkeleys tankegång, erhållas följande satser: alla kroppar äro idéer, alla idéer äro notions, alla kroppar äro alltså notions. Notions äro själar (andliga substanser och deras verksamheter), varav följer, att några själar äro kroppar. Men nu äro alla själar av absolut *samma art*, nämligen förnimmande och viljande väsen¹. Det som gör en själ till kropp, gör alltså alla själar till kroppar.

Samtidigt som vi härmed ha påpekat den naiva mate-

¹ Principles 27.

rialism, som alltså ligger bakom Berkeleys immaterialism, ha vi med undanröjandet av läran om notion såsom något från begreppet idé skilt också på ännu ett sätt undanröjt den på notionsteorien vilande tänkta invändningen mot vår kritik.

f. Generell tillämpning på nominalismen av resultatet av kritiken.

För att generalisera vårt resonemang så, att det träffar varje nominalistisk representationsteori, som ville genomponerandet av ett annat slags förnimmelser än sinnliga bilder undkomma vår kritik, behöva vi endast påpeka, att om sådana andra förnimmelser antagas men icke fattas såsom genom logisk analys isolerbara från de sinnliga bilderna, så träffas de av våra bägge kritiska anmärkningar; om de åter fattas såsom på dylikt sätt isolerbara, så ha ju allmänbegrepp antagits, och det finnes då ingen som helst grund att neka, att medvetandet, som i ett fall tillerkännes abstraktionsförmåga och analyserande kraft, icke skulle kunna utöva denna även på de sinnliga föreställningarnas område, därur bildande allmänbegrepp.

Även i ett annat avseende torde den åvägabragta kritiken gälla varje form av nominalistisk begreppsteori. Då för nominalismen subjektet i ett omdöme sådant som detta: triangeln är en figur, vars vinkelsumma är lika med två rätta vinklar, betyder alla existerande trianglar, måste den förutsätta representation genom en enskild triangel. Och då representera betyder att ersätta åskådningarna av alla särskilda trianglar, så kan representation överhuvud icke fattas på annat sätt än såsom en sådan åskådning av en triangel, vari det för trianglar gemensamma företrädesvis uppmärksammas. Härav följer alltså, att vår kritik av vikariatsbegreppet är en kritik av nominalismen överhuvud.

3. Granskning av Berkeleys åsikt om allmänbegreppen såsom självmotsägande.

Den verkställda granskningen av vikariatsbegreppet och dess betydelse har ådagalagt, att nominalismen, långt ifrån att förklara universella omdömen och bevis, tvärtom måste sägas vara ohållbar såsom stridande mot dessas fakticitet. Då uppvisandet av nominalismen såsom nödvändig förklaringsgrund för språket blott under den förutsättningen kan betraktas såsom ett självständigt grundande därav, att idéns allmänhet nödvändigt är av samma art som ordets, vilken förutsättning emellertid förbiser, att ordets allmänhet är förmedlad genom idéns och att det sålunda ej alls går an att koordinera bägge, så hava vi här visat, att nominalismen alls icke kan grundas på det sättet, att denna teori visas såsom enda möjliga förklaring av ifrågavarande fakta.

Det återstår då en undersökning av de övriga olika sätten, att grunda densamma. Därvid må början göras med en granskning av det apagogiska bevis för förnimmelsernas genomgående enskildhet, vilket baserar sig på att allmänbegreppen skulle vara behäftade med en inre motsägelse.

a. Berkeleys kritik av Lockes åsikt.

Av det ovan givna referatet av Berkeleys ståndpunkt framgår, att han anser allmänbegreppen såsom självmotsägande. Locke hade sagt, att bildandet av allmänbegrepp var förenat med svårigheter och krävde övning. »For example, does it not require some pains and skill to

¹ s. 9; jfr även Introd. 14, 16.

³ M. Andree, *Berkeley Nominalisten*

form the general idea of a triangle (which is yet none of the most abstract, comprehensive, and difficult); for it must be neither oblique nor rectangle, neither equilateral, equicrural, nor scalenon, but all and none of these at once?»¹. Det måste naturligen utan vidare erkännas, att vore allmänbegreppet triangel verkligen det monstrum, såsom vilket Locke i dessa ord karakteriserar detsamma, så måste man giva Berkeley obetingat rätt. Först och främst är det en motsägelse, att den i allmänbegreppet begripna triangeln på en gång skall vara *såväl* bestämd såsom samtidigt liksidig och likbent och oliksidig som *ock* varken liksidig eller likbent eller oliksidig. Vidare är redan inom det första av dessa sinsemellan motsägande led detta en orimlighet, att en triangel, som uppfattas, skall vara på en gång liksidig och likbent och oliksidig, liksom inom andra ledet även föreligger en orimlighet, nämligen den, att en uppfattad triangel är (eller uppfattas såsom) varken liksidig eller likbent eller oliksidig. Det förhåller sig väl så, att enligt geometriens vittnesbörd varje triangel är antingen snedvinklig eller rätvinklig² och att detta gäller utan hänsyn till om triangeln ifråga är blott uppfattad.

Det skulle vara lätt att visa, att Locke förväxlar triangularitet med »en triangel vilken som helst», en förväxling, som på grund av geometriens uttryckssätt torde få anses ligga nära till hands. Då det heter: triangeln är antingen snedvinklig eller rätvinklig, så innebär denna sats följande: en triangel är såsom en genom triangulariteten bestämd figur antingen snedvinklig eller rätvinklig. Triangulariteten hos en bestämd figur är det, som grundar figurens inskränkthet till en av de bägge disjunkta bestämdheterna. På samma sätt användes uttrycket *linjen* eller *linje* i stället för *linjevarat*, kvadraten

¹ Locke, Essay on hum. Underst., Book IV ch. 7, § 9.

² Jfr Husserl, Log. Unters. II, s. 132.

i stället för kvadratiskheten och så vidare, ett sinnligt förtingligande av de matematiska begreppen äger rum.

b. Bild — bildlöshet.

Den egentliga frågan är nu alltså den, om allmänbegreppet triangularitet innehåller en inre motsägelse. Den av Berkeley påstådda motsägelsen förefinnes tydligen endast för den händelse det kräves, att triangulariteten själv fattas såsom en triangel eller med andra ord, om man menar, att uppfattandet av triangulariteten är ett uppfattande av en triangel. Härmed återkomma vi alltså till ett spörsmål, som förut i förbigående berörts, nämligen frågan om huruvida det i medvetandet finnes bildlösa förnimmelser eller ej¹. I senare fallet vore, synes det, allmänbegrepp såsom för sig fixerbara förnimmelser omöjliga. För undersökningens fortgång tarvas sålunda här en historisk orientering angående åsikterna på denna punkt.

Inom den moderna psykologiska litteraturen är frågan, huruvida det i det faktiska själslivet gives bildlösa förnimmelser, det vill säga objektsmedvetanden, som till sin innebörd och mening icke på något sätt äro bemängda med bildelementer, synnerligen livligt debatterad. Å ena sidan stå den s. k. Würzburgerskolans anhängare (till exempel Külpe), vilka anse sig hava på experimentell väg ådagalagt förekomsten av dylika förnimmelser. Å andra sidan förfäktas den åsikten, att ett tänkande utan bilder icke är möjligt. Därvid menar man antingen, att bilden, som utgör den psykologiska bäraren av tankens innebörd, är en tanken »motsvarande» åskådning, eller ock, såsom exempelvis hos Wundt, att det abstrakta tänkandet fortgår i och genom symboliska föreställningar av en helt annan natur än den, som motsvarar detta tänkandes innebörd (enligt Wundt är det komplika-

¹ s. 20.

tionen av ljud- och skriftbild, som utgör symbol)¹. Slutligen är att omnämna en teori, enligt vilken det väl icke skall behövas symboliska bilder utan som anser, att redan en känsla kan uppbära tänkandet (så exempelvis v. Kries). Vid hörandet av ordet grymhet förstår man enligt denna åsikt — utan att något som helst bildartat element förefinnes — betydelsen därav på grund av en känslas närvaro; och känslan kan utgöra ett dylikt underlag, emedan den liknar den känsla, varmed man förut reagerat vid upplevad eller verkligen uppfattad grymhet, en mening för övrigt, som såtillvida har sin motsvarighet hos Berkeley, som han faktiskt lär, att orden ofta, utan att väcka idéer, väcka känslor av den art, som förr beledsagat de av orden väckta idéerna: »it will be found that, when language is once grown familiar, the hearing of the sounds or sight of the characters is oft immediately attended with those passions which at first were wont to be produced by the intervention of ideas that are now quite omitted»².

De moderna psykologer, som förfäktat existensen av bildlöst objektsmedvetande, betrakta i regel detta som en ny upptäckt. Det egentligen nya består därvid emellertid icke i antagandet av bildlösa objektsmedvetanden. Det nya är de experimentella och empiriska metoder, man använder för konstaterandet av deras förhållande, samt den omfattning, man ger åt dem. Alla utpräglade rationalister i filosofiens historia hava fattat tänkandet i dess åtskillnad från varseblivning, minne och inbillningskraft såsom rent bildfritt. Emellertid har detta bestämmande av tänkandet icke alltid grundats på dess allmänhet gentemot varseblivningens resp. föreställandets enskildhet utan stundom på andra förutsättningar om tänkandets innehåll, *begreppet*.

Platon skildrar sålunda i Faidros idéerna såsom färg-

¹ Wundt, Logik, I.

² Introd. 20.

lösa, formlösa och osynliga¹. Vilken tolkning man än ger åt Platons idélära, torde man dock nödgas anse, dels att enligt honom idéerna skola utgöra det absoluta måttet för sinnligheten, dels att *våra* begrepp, för så vitt vi äga *ἐπιστήμη* eller vetande om idéerna, äro det i vårt psyke, genom vilket vi hava omedelbar delaktighet i idéerna, och att de sålunda själva äro mått och i denna egenskap skilda från det sinnliga (mätbara, bestämbara) genom att vara bildfria. Samma åsikt om tänkandet såsom absolut mått framgår också indirekt ur Platons kritik av lägre uppfattningsformer i Theaitetos. Sambandet mellan uppfattningen av tänkandet såsom måttgivande och uppfattningen av tänkandet såsom bildlöst framgår ur det förhållandet, att bilden såsom rumlig har rummets kvantitativa karaktär eller bestämbarhet och därmed är delaktig i rummets gränslöshet. Bilden saknar därför i sig själv måttbestämmdhet och hänvisar till ett självständigt mått, som då icke kan vara bild². Det är visserligen sant, att Platon ofta tolkas så, som om han icke strängt skiljer mellan tänkande och åskådning, men det torde vara svårt att fasthålla, att Platon även med den mest verbala tolkning av hans anamnesis- och preexistenslära skulle fatta tänkandet i analogi med sinnlig åskådning såsom bildförmåga³.

Ännu otvetydigare framträder läran om tänkandets bildlöshet hos Descartes i det ovan berörda resonemang om vaxbiten⁴. Såsom vi ovan sett, grundas

¹ Platon, Valda skrifter, del III, s. 63.

² Platon, Valda skrifter, del V, s. 32 ff. Jfr även Timaios.

³ Det förtjänar påpekas, att en liknande anmärkning mot Berkeley, att han, när han förklarar allmänbegreppen oföreställbara, förväxlar åskådliga föreställningar och oåskådliga begrepp, av B. själv avvärjas med ett uttalande i Alciphron, Dial. VII, 6: "You seem, E., not to distinguish between pure intellect and imagination. Abstract general ideas I take to be the object of pure intellect . . ." Jfr även De motu, sect. 53.

⁴ s. 19.

emellertid av Descartes denna bestämning hos tänkandet på dess generalitet, på den omständigheten, att tänkandet aldrig uttömmes av enskildförmimmelserna utan överskrider dessa. Dock ligger även tanken på tänkandet såsom mått till grund. I och för sig äro enskildförmimmelserna oändligt variabla, men överblickandet av det obegränsade, den yttre oändlighetens förinnerligande, är tänkandets sak. Det är tänkandet, som begränsar den yttre oändligheten; utan tänkandet flöte de oändligt variabla bilderna utan differens och bestämdhet över i varandra. Detta stycke vax kan väl i oändlighet »avbildas» på varierande sätt, men utan ett mått, ett begrepp om detta stycke vax, kunde icke denna bildserie fattas såsom enhetlig, skild från andra bildserier.

Då vi anmärkt, att det är generaliteten hos tänkandet, vilken för Descartes utgör grund för antagandet av tänkandets bildlöshet, kunde detta synas strida mot det förhållandet, att det ju hos honom var fråga om uppfattningen av något enskilt, detta bestämda stycke vax. Emellertid är denna motsägelse tydligen endast skenbar. I förhållande till sina mångfaldiga växlande gestaltningar och tillstånd är detta stycke vax det allmänna, liksom t. ex. Napoleon i förhållande till Napoleon vid Waterloo och Napoleon vid Austerlitz, den vredgade och blidkade Napoleon och så vidare, är det allmänna.

Vi kunde för att styrka vårt påstående om den historiska rationalismens åsikt om tänkandet såsom bildlöst fortsätta genom hela serien av rationalistiska filosofiska tänkare, och särskilt belysande skulle vi då finna Kants grundåskådning vara, enär han såsom medlare mellan rationalismen och empirismen på samma gång skarpare och tydligare än någon annan framhäver motsatsen i förevarande avseende mellan begrepp och åskådning och likväl fastare binder samman det i sig bildlösa begreppet med bilden (utan begreppens empiriska för-

sinnligande ingen objektiv kunskap!)¹, men för vårt härvarande syfte må det anförda vara tillräckligt.

Vi synas nu alltså drivna till följande slutsats: Funnes det endast »bilder» (aktuella åskådningar och föreställningar) i medvetandet, så vore allmänbegreppet, såsom Berkeley hävdar, en uppenbar självmotsägelse. Men nu har nominalismen visats vara falsk, alltså gives det bildlösa förmimmelser, och till dessas område höra nödvändigt allmänbegreppen.

¹ Kant, Kritik d. reinen Vern., inl.

4. Granskning av introspektionsgrundandet.

Hittills hava vi vid talet om bildförnimmelse och bildlös förnimmelse behandlat dessa, såsom stode de i ett kvalitativt motsatsförhållande till varandra, och icke alls beaktat den möjligheten, att här vore fråga om en enbart relativ och kvantitativ differens¹. Det är under denna förutsättning, som vi drevos till den nyss anförda slutsatsen.

Berkeley fattar idéerna såsom bilder (fastän icke i relation till ett avbildat), och striden mellan våra dagars »konceptualism» och nominalism föres ofta på denna linje. Vi skola därför än så länge uppehålla oss vid denna motsats, därvid närmast uppställande den frågan, huruvida introspektionen kan ge upplysning i frågan och vad den i sådant fall säger oss. Härefter inneslutes då naturligen en undersökning av det ovan vid referatet av Berkeleys nominalistiska ståndpunkt anförda grundandet av teorien om förnimmelsernas genomgående enskildhet, nämligen den direkta vädjan till omedelbar inre iakttagelse.

a. Frågan om det psykiskas omedelbarhet.

Det kan synas, som om det faktum, att överhuvud oenighet råder angående allmänbegreppens vara eller icke-vara, vore mera gåtfullt än själva detta omtvistade problem. Hava vi icke en omedelbar och evident källa till kunskap om vad för slags förnimmelser vi kunna bilda i betraktelsen av vårt direkt för vår iakttagelse tillgängliga sjäsliv? Bör icke den inre iakttagelsen här

¹ Jfr nedan ss. 51 ff.

vara avgörande och bör den icke tala ett otvetydigt språk? Vad ligger oss närmare, vad är oss mera oförmedlat tillgängligt än våra egna psykiska data och operationer?

Denna uppfattning av det inres, det psykiskas, avgjorda företräde i omedelbarhet och primär givenhet för det uppfattande subjektet låg till grund för Lockes hela kunskapslära — samma åsikt gör det möjligt och naturligt för Berkeley att förundra sig över huru man någonsin kommit att uppställa teorien om allmänna begrepp; det behövs ju blott, att jag genom introspektion betraktar mina egna förnimmelser, där ha de icke längre språkets skymmande dräkt, där ser jag dem nakna, sådana de verkligen äro, och sanningen om dem framstår utan vidare och oemotsägligt. Och förnimmelserna framträda därvid såsom avgränsade bilder, såsom enskildförnimmelser.

Vore nu emellertid introspektionen en dylik intuitiv uppfattning, bleve det tydligtvis en mycket ömtålig och svårlöst uppgift att förklara den stora oenigheten i denna liksom i så många andra till synes rent deskriptiva spörsmål inom psykologien. Det är för den fullständiga förklaringen härav naturligen icke tillfyllestgörande att hänvisa därtill, att de psykiska företeelserna äro flyktiga och lätt förvanskade genom uppmärksammandet av dem, att de ligga oss så att säga för nära inpå livet, att det praktiska intresset gör oss partiska med mera dylikt, som plägar andragas för att förklara denna oenighet.

J. St. Mill betraktar den inre iakttagelsen såsom uppfattning av det intuitivt givna men gör det betydelsefulla och till sina konsekvenser ödesdigra tillägget, att det icke är intuitivt givet, vad som är och icke är intuitivt givet. Huru jag uppfattar eller vad som finns i min uppfattning, är omedelbart eller intuitivt givet, men det är alls icke omedelbart utan först genom slutande och bevisföring bevisbart, att det eller det

omedelbart finns i min uppfattning¹. Omedelbar givenhet tillägges något på ett förmedlat sätt. Men då tyckes ju den fördel, som skulle ligga i den omedelbara givenheten, bli rent chimärisk. Är A mig omedelbart givet i sin verkliga beskaffenhet men jag endast medels B, C, D... kan veta, att A är mig så givet, då är A mig icke givet på omedelbart sätt utan förmedlat genom B, C, D...

En aning om det verkliga förhållandet yttrar sig här hos Mill, fastän detta bortskymmes genom subjektivismen.

Med subjektivism i denna bemärkelse förstås som bekant den synnerligen allmänt utbredda teori, som anser det subjektivt-psykiska äga företräde i omedelbarhet i förhållande till allt annat. Denna åsikt går tillbaka till Descartes. Inom den nyaste svenska filosofiska litteraturen har teorien underkastats en mångsidig och energisk och som det synes fullständigt oinlett kritik. Här skola, för den fortsatta utredningens skull, grundtankarna i denna kritik i allra största korthet resumeras. För en mera detaljerad uppfattning härav hänvisas till den åberopade litteraturen².

Tanken på det subjektivs företräde i omedelbarhet innebär eller beror på tanken, att det är *medelst* uppfattningen som det transsubjektiva är oss givet, och uppfattningen är närmast subjektiv. Detta senare kan tydligen icke äga någon annan rimlig betydelse, än att den är *för sig*, att uppfattningen väsentligen är självmedvetande. Men är detta fallet, så innebär det icke blott, att medvetandet är bestämt av självmedvetandet,

¹ Mill, An examination of Sir William Hamiltons Philosophy, kapp. 8-9.

² För detta referat hänvisas till Hedvall, Humes Erkenntnistheorie etc., passim, Hägerström, Das Princip d. Wissenschaft etc., Phalén, Kritik av subjektivismen etc., Phalén, Das Erkenntnisproblem in Hegels Philosophie, och Phalén, Beitrag zur Klärung d. Begriffs d. inneren Erfahrung.

utan att det är detsamma som självmedvetandet. Det, varom medvetandet är medvetande, är medvetandet självt och ingenting annat. Det yttre uppfattas aldrig, icke heller kan det sägas, att något, som väl icke *är* yttre, uppfattas *såsom* yttre (Boströms skola), ty i uppfattningen av A såsom B ligger uppfattningen av B. Genom abstraktion, syntes eller analys kan icke det yttres begrepp uppkomma ur medvetandets begrepp, ty dessa slag av förmedlanden transscendera icke det enda omedelbara. Men medvetandet kan då icke heller äga ett mångfaldigt innehåll, ty medvetandet självt kan icke grunda en mångfald, A kan icke blott genom A specificeras till Ab, Ac, etc. Endast det rena medvetandet finnes, och detta »finnes» betyder »är sig medvetet», något annat vara kan icke komma i fråga. Men då bortfaller möjligheten att förklara det givnas mångfald (vare sig som verklighet eller sken)¹.

Resultatet av denna i korthet refererade kritik är, att det psykiska icke är mera omedelbart givet än det yttre, att teorien om kunskapen såsom ett avbildande i själen av det transsubjektiva kullkastas, att vi äga kunskap på väsentligen samma sätt om det psykiska som om det yttre. Och därav följer så, att liksom naturvetenskaperna icke nöja sig med yttre iakttagelser utan gå över dessa, ofta tvingade att korrigera den genom iakttagelsen vunna uppfattningen (exempelvis i astronomen, där iakttagelsen av solens gång kring jorden förkastas) för att vinna enhetligt sammanhang; så är fallet även inom psykologien (exempelvis då lokaliseringen av en smärtförmörmelse till den punkt på huden, där irritamentet verkar, uppvisas vara oriktig, eller då uppfattningen av perspektiv uppkommer vid betraktandet av plana avbildningar av rumliga föremål). Den inre iakttagelsen är väsentligen behäftad med den osäkerhet, som tillhör

¹ Jfr Hedvall, Frihet och natur, spec. s. 251.

den fragmentariska uppfattningen, den måste underkasta sig det logiska sammanhangets, teoriens, avgörande myndighet.

Vi kunna nu härav draga den allmänna slutsatsen, att introspektionen ensam icke kan tillmätas förmågan att säga det avgörande ordet¹. Men liksom på naturvetenskapernas område den yttre »erfarenheten» icke är utan all betydelse utan bildar den ständiga grundvalen för teorierna, så har ock introspektionen sin deskriptiva betydelse för psykologien, fastän även dess deskriptioner äro underkastade möjliga revisioner. Något motsvarande gäller den yttre iakttagelsen. Uppfattas verkligheten av den i astronomin fullständigt okunnige solen såsom rörande sig? Denna fråga har av många förnekats, såvitt med uppfattning förstås varseblivning. Det är slutsatser ur varseblivningsfakta enligt vissa analoga företeelser, som föranleda det naiva omdömet: Solen rör sig kring jorden. Intet omedelbart deskriptivt faktum angående varseblivandet föreligger här, och dock har man trott sig se solens rörelse.

b. Husserls logistiska abstraktionsteori.

Det skulle nu närmast gälla att pröva, huruvida vi verkligen iakttaga förnimmelserna såsom bilder och enskildförnimmelser eller om det också finnes förnimmelser, vilka framstå såsom bildlösa och allmänna. Innan vi fortgå till en undersökning härom, skola vi emellertid till kort behandling upptaga Husserls synnerligen intressanta försök att lösa detta problem.

Husserls åsikt skall bäst framgå av ett citat från hans framställning härav.

»Die ideale Einheit der Bedeutung erfassen wir... im Hinblick auf den Actcharakter des Bedeutens, welches in seiner bestimmten Tinction das Bedeutungsbe-

¹ Jfr Liebmann, Zur Analysis d. Wirklichkeit, s. 486 ff.

wusstsein des gegebenen Ausdrucks von dem eines bedeutungsverschiedenen unterscheidet... Das Verhältnis zwischen der Bedeutung und dem bedeutenden Ausdruck, bezw. seine Bedeutungstinction, ist dasselbe wie etwa das Verhältnis zwischen der Species Roth und dem rothen Gegenstande, bezw. dem an ihm erscheinende Rothmoment. Indem wir das Roth *in specie* meinen, erscheint uns ein rother Gegenstand, und in diesem Sinne blicken wir auf ihn (den wir doch nicht meinen) hin. Aber auch dieses Moment, diesen individuell bestimmten Einzelzug an dem Gegenstande, meinen wir nicht, wie wir es z. B. thun, wenn wir die phänomenologische Bemerkung aussprechen, die Rothmomente der disjunctiven Flächentheile des erscheinenden Gegenstandes seien ebenfalls disjunct. Während der rothe Gegenstand und an ihm das gehobene Rothmoment erscheint, meinen wir vielmehr das eine identische Roth, und wir meinen es in einer neuartigen Bewusstseinsweise, durch die uns eben die Species statt des Individuellen gegenständlich wird. Das Entsprechende wäre also auf die Bedeutung im Verhältnis zum Ausdrücke und seinem Bedeuten zu übertragen, gleichgültig, ob er auf correspondierende Anschauung bezogen ist, oder nicht. Die Bedeutung als Species erwächst also auf dem angegebenen Untergrunde durch *Abstraction*; aber freilich nicht durch Abstraktion in jenem uneigentlichen Sinn, der die empiristische Psychologie und Erkenntnistheorie beherrscht, und der das Specifische gar nicht zu fassen vermag, ja dem man es als Verdienst anrechnet, das er dies nicht thut¹.

I detta citat är Husserls åsikt klart uttalad, och hela den efteråt följande kritiken av motsatta åsikter kan betraktas såsom ett blott förtydligande av dessa tankar.

Husserls mening är den, att nominalismen avgjort hemför segern, om bildandet av allmänbegrepp (begrepp

¹ Husserl, Log. Untersuchungen II, s. 106 ff.

om »species») skedde på grundval av i medvetandet förefintliga åskådningar sålunda, att abstraktionen innebure ett bortseende från vissa elementer i dessa och reflexion på något eller några — vare sig denna abstraktion fattas såsom betingad av jämförelse mellan åskådningsinnehåll eller annorledes — sålunda, om abstraktionen vore att fatta såsom en abstraktion *ur* åskådningsinnehållen eller såsom ett jämförande bestämmande medelst anbringande av likhetsserier av det i sig obestämda, en åsikt, som Cornelius förfäktar och vartill vi nedan komma.

Det negativa i sin ståndpunkt utför Husserl dels så, att han söker visa, att den exklusiva reflexionen (uppmärksamheten) på vissa momenter i förhandenvarande åskådningar icke berövar dessa momenter deras individuella karaktär¹, dels så, att han leder teorien om likhetsseriernas anbringande in absurdum genom att hänvisa till att den förutsätter vad den vill förklara, då den nämligen måste erkänna, att skilda innehåll kunna vara lika i olika avseenden, och alltså måste antaga olika slag av likheter (species därav) eller ock för att förklara dessa likhetsseriernas likheter kommer i en infinit regress. Därför är nominalismen, såvitt den förutsättningen göres, att abstraktionen är en abstraktion *ur* åskådliga (bilderna) eller ett jämförande av åskådningsinnehåll (eller bäge), fullt berättigad.

Det positiva och nya hos Husserl, delvis förebildat av Herbart samt av Bolzano i dennes först på senare tiden uppmärksammade Wissenschaftslehre, är införandet av begreppet *intentionalitet*, betydelse eller menande. Föreställning och begrepp i logisk bemärkelse äro ej alls enligt Husserl ett psykiskt givet datum, som skulle stå i tidligt-empiriskt sammanhang med övriga psykiska data, men det är icke heller det objektiva, såsom vilket antipsykologisterna (Cohen, Natorp m. fl.) fattat

¹ A. a., s. 152 ff.

det Kantska begreppet: *föreställning* eller *begrepp*. Utan det är det menade, *ordbetydelsen*, som har blott ideell och tidlös tillvaro. Liksom redan Bolzano talade om eviga sanningar och eviga falskheter, så talar Husserl om eviga betydelser, vilka kunna vara sanna eller falska eller rent av meningslösa. Han anser, att *betydelsen* (begreppet i logisk bemärkelse), tankeintentionen, är ett sista intuitivt givet, och det intentionala föremålet (det menade) är evigt, dess ideala vara har icke något gemensamt med det realt (tidligt) varande. Den som tror på spökens tillvaro eller på perpetuum mobile eller den som faller omdömet: spöket resp. perpetuum mobile kan icke vara, har en föreställning om spöket resp. perpetuum mobile i den bemärkelsen, att han *menar* något därmed, och såsom menat har spöket resp. perpetuum mobile en ideell tillvaro, om det också visar sig, att de omöjligen kunna tillhöra den reala verkligheten (existera i tiden).

Det allmänna är till endast såsom ett *menat*; väl måste vid detta menande en åskådning förefinnas, antingen en motsvarande åskådning eller ett ord, men dessas psykiska förefintlighet är blott betingelse för menandets allmänhet och det menades allmänhet. Menandet blir icke allmänt därigenom, att vissa »abstrakta» sidor eller momenter i åskådningen betraktas med eller under jämförelse med andra åskådningar, ty det allmänt menade är ett intentionalt föremål (species), som icke föreligger i åskådningsinnehållet. Väl behövas sålunda åskådningar, för att allmänbegrepp i Husserls bemärkelse skola uppkomma, men dessa allmänbegrepp bero på ett sätt att vara medveten, som utgör en alldeles särskild kategori, man höjer sig i det allmänna menandet »ideierend» över all real tillvaro, såväl den psykiska realiteten som annan realitet. Åskådningarna och deras momenter få i relationen till det menade species symbolisk karaktär, men de *beteckna* icke, om beteckna betyder »betyda», det menade.

De logiska sanningarna tillhöra enligt Husserl detta intentionala område. De hava sålunda ingen referens i sig själva till det själsliga, de »gälla» övertidligt men äro icke heller i sig sanningar om det reala blott. Genom denna sin teori menar sig Husserl hava undvikit psykologismens (subjektivismens) svårigheter¹, på samma gång han anser sig även hava besegrat den objektivistiska (antipsykologistiska) teorien. Hur frestande det än vore att närmare ingå på hans egenartade och som det synes alltmera sig utbredande teori i dessa avseenden, få vi här nöja oss med det redan anförda och övergå nu alltså till en granskning av hans abstraktions-teori, som man till skillnad från både generalism och nominalism kunde kalla *den logistiska*. Blott så mycket skall här dock antydast, att Husserl med sin kritik träffat den moderna tyska nykantianismen även i det hänseendet, att han ådagalagt, att den trots sin påstådda antipsykologism i verkligheten vilar på psykologistiska grundförutsättningar, vilket faktum för Cohens och Riehls vidkommande mera pregnant ådagalägges av Hägerström i hans omfattande Kant-arbete².

I det negativa torde Husserl hava fullkomligt rätt, nämligen under den för honom och antagonisterna gemensamma förutsättningen. Vill man försöka fixera särskilda momenter, som föreligga i en åskådning, om nu en sådan fattas såsom en intramental kropp (en »bild» i ordets kvalitativa bemärkelse), så kan man, även om man äger förmågan att företrädesvis eller rentav exklusivt reflektera över eller koncentrera uppmärksamheten på momenterna i fråga, icke befria dem från deras individualitet, deras nu- och här-vara, och en jämförelse mellan oskiljaktigt lika intryck kan icke utplåna det faktum, att de äro två, ett nu och här,

¹ Jfr Log. Untersuchungen I, där Husserl utförligt kritiserat denna åsikt.

² Hägerström, Kants Etik etc., ss. 1—14.

ett då och där. Ser jag till exempel en fårhjord och tänker mig in i ett stadium, då intet allmänbegrepp förefunnes, så finner jag mig oförmögen att fatta möjligheten av att därur genom dylik reflexion uppkomme annat än uppfattningen av lika bilder i medvetandet, om nämnda förutsättning av bildens kvalitet fasthållles. Det fordras verkligen, såsom Husserl säger, något helt annat, ett slags menande av det allmänna. Räknar jag fåren, så räknar jag alls icke antalet av de upprepade gånger »samma» momenter (egentligen »lika» momenter) återkomma, utan förutsättningen för räknandet är det, att jag har »species» *får* till menat objekt.

Men betydelsen av menandet måste uppenbarligen sägas vara av Husserl alldeles feltolkad. Menandet behöver självt underkastas en grundlig analys, och inordnandet av dess innebörd i en teori är nödvändigt. I själva verket är Husserl offer för den okritiska tro på omedelbar introspektion, som ovan kritiserats. Han skiljer psykologisk-genetisk kausalförklaring från fenomenologisk-deskriptiv analys och menar med den senare i grunden introspektiv deskription¹. Om han ock till dels har rätt däri, att hans motståndare i abstraktionsläran blott använda genetisk psykologi, det vill säga i stället för att se på själva abstraktionens innebörd förväxla denna med dess betingelser och biföreteelser, så förbiser han å andra sidan, att skillnaden mellan »aufklären» och »erklären» icke är en artskillnad, att det förra icke med full säkerhet kan ske utan det senare.

Det torde för övrigt med skäl kunna ifrågasättas, huruvida Husserls intentionalitetsteori är så ursprunglig och originell, som han själv förmenar. Den torde kunna återfinnas, om också ej så klart formulerad, redan hos Platon. Då denne i Faidon förfäktar, att den fullkomliga likhetens idé icke vinnes ur empirien, eme-

¹ Anf. a. II, s. 5 ff.

⁴ M. Andree, Berkeley Nominalisten

dan de empiriskt lika föremålen äro endast till dels lika, och att sålunda likhetsbegreppet måste ligga utanför all sinnlig åskådning¹, så inlägger han däri omedelbart, att likheten skall vara en osinnlig idé, ett sådant vara, på vilket passar in skildringen i Faidros av idéerna såsom färglösa, formlösa och osynliga². Det är tydligen det förhållandet, att vi med absolut likhet *mena* något, som empirien icke ger vid handen, och att detta menade likväl ligger till grund för uppskattning av likhetsgrader, som förmår Platon att antaga idén såsom ett idealt vara utanför tiden. Dock är det naturligen den skillnaden, att enligt Platon idéerna dock äro realiteter, fastän icke sinnliga. De äro eviga i positiv bemärkelse, hava ett annat slags och högre realitet än den givna verkligheten.

Detsamma, som gäller Platon, gäller överhuvud rationalisterna i filosofiens historia.

Men ligger icke i Husserls begrepp om *menande* och *betydelse* begreppet vilja och ändamål inneslutet och blir ej sålunda det enligt honom specifikt teoretiska något praktiskt? I sådant fall komme han i en genant frändskap med den nu så moderna viljefilosofien, som representeras av till exempel Münsterberg (i *Philosophie der Werte*) och pragmatismen och som låter kunskap ytterst vara vilja och sanning betyda ändamål.

Det »menade» i Husserls bemärkelse, det på vilket intentionen går, är det avsedda, det som vi vilja framställa såsom objektivt eller icke-objektivt. Om det säges, att någon i försanthållandet av möjligheten av perpetuum mobile måste mena ett intentionalt föremål, som såsom intentionalt är utan tidsbestämmdhet, så innebär detta, att han försöker, strävar att, vill förbinda de bestämmingar, som ligga i perpetuum mobile. Den som föreställer något absurt, exempelvis en fyrsidig triangel, kan i

¹ Platon, *Valda skrifter*, del. I, s. 92 ff.

² Se ovan s. 37.

själva verket icke föreställa detta motsägande »begrepp», men han har en ouppfyllbar intention att fatta detsamma. Sedan en gång denna intention att föreställa förväxlat med ett verkligt föreställande, är vägen öppen för att alltjämt identifiera föreställande om något med intention, menande, avsikt. Och då blir det menade blott ändamål; såsom blott ändamål är det icke verkligt, men vara har det i intentionen, därav Husserls påstående, att det menade eller intentionala objektet icke har realitet (tidlighet). Såvitt det nu måste erkännas, att tilläggande av vara (självständighet) — oberoende av subjektet — åt det menade här grundas på dess »vara» såsom menat, »logiskt föreställt», så är Husserl själv subjektivist och psykologist och hemfaller åt sin egen kritik av denna ståndpunkt.

På dylikt sätt förfar all subjektivism. Först uppfattas det såsom falskt eller »overkligt» fattade så, att det tänkes in i själva medvetandet, det subjektiveras (exempelvis tänkes fantasiens innehåll så), det inkapslas i medvetandet, fattas såsom »blott» medvetandets bild eller innehåll; därpå utsträcker i en ny reflexion samma uppfattningssätt även till det såsom sant fattade. Så uppkommer det immanenta sanningsbegreppet såsom det »sanna» sanningsbegreppet¹.

Vad kan då den riktiga innebörden i »det menade» vara, när det befrias från sammanflytningen med bestämdheten att vara viljans ändamål. För att finna ett svar härpå är det nödvändigt att undersöka den förmenta artskillnaden mellan bildförnimmande och bildlöst förnimmande².

c. Allmän-enskild kvantitativ motsats.

Vi anknyta denna undersökning till ett konkret exempel. Jag ser nu framför mig ett föremål men icke såsom

¹ Jfr särskilt t. ex. Schuppe, *Erkenntnistheor. Logik*, s. 644 ff.

² Jfr ovan ss. 20 och 35.

ett föremål i allmänhet utan till exempel såsom en stol. Jag ser sålunda en stol. Men varje uppfattning av ett A såsom B-varande är ett predicerande med medvetande om predikationens objektiva giltighet, och ett dylikt predicerande kallas av Sigwart med rätta för omdöme¹. I mitt seende av stolen ingår alltså, såvitt jag sett föremålet såsom stol, alltså ett omdöme. Men vad är det jag ser såsom stol? Man menar vanligen — så Sigwart —, att subjektsföreställningen i detta omdöme: »det här är en stol», är något omedelbart givet, i åskådningen såsom enhetligt uppfattat, och det är detta i åskådningen givna, som i omdömet i-ett-sättes med predikatsföreställningen »stol». Sigwart förklarar, att detta i-ett-sättande skall ske med medvetande, för att man skall kunna tala om ett omdöme².

Emellertid finnes det uppenbarligen omedvetna »själs»-data (Leibniz' bevis därför genom påpekandet, att en stannande kvarn väcker den sovande, är nog för att ådagalägga detta), och omedvetna omdömen förekomma i så gott som allt vårt medvetande. Det är då en alltför trång terminologi att beteckna saker, som blott skilja sig till graden av medvetenhet, med i och för sig olika namn. Nu uppfatta vi aldrig något utan att uppfatta det såsom något. Vi fråga oss alltså, vad detta något i exemplet ovan är, som vi bedöma såsom stol. Försåvitt det av Sigwart bestämmes såsom ett såsom enhetligt uppfattat åskådningsgivet, skall det vara en totalbild³, som jag oanalyserad sätter i ett med föreställningen »stol». Sätillvida som här förekommer ett i-ett-sättande, utgår omdömet från en *tvåfald*, *detta givna* och *stolföreställningen*. Om det nu måste erkännas, att detta omedelbara omdöme icke är medvetet om en tvåfald, utan om jag däri »ser» en stol (ej ett något alltså, som jag efteråt, genom anbringande av passande predikatsföreställning, finner vara en stol), så

¹ Sigwart, Logik I, s. 102.

² A. a., s. 66.

³ A. a., s. 38.

är dock detta, i nämnda avseende omedvetna, omdöme icke helt och hållet omedvetet utan blott i ytterst ringa grad medvetet, och det är endast denna relativa omedvetenhet vi antaga. Det absolut omedvetna vore noll. Det ifrågavarande omedvetna omdömet är dock såsom omdöme av fullt samma art som ett sådant, där två-falden är medveten. Om jag ser ett »obestämt» föremål på långt håll och därpå vid närmande finner eller tror det vara en automobil, så har jag medvetet övergått från den obestämda gestaltens fattande till uppfattningen av densamma såsom automobil; jag fäller då ett medvetet omdöme såsom svar på min förut inom mig ställda fråga: vad är det här?

Vi kunna sålunda med rätta behandla även det första omdömet såsom innehållande en tvåfald: bilden och predikatsföreställningen. Och vi kunna härav sluta oss till att det är fullkomligt falskt att vid de enkla »Benennungsurtheile» neka förefintligheten av analys. Liksom jag icke kan besvara min fråga: vad är detta? utan att på något sätt iakttaga föremålets form och bortse från vissa för svarets avgivande (omdömet) oväsentliga bestämningar, så kan jag icke heller, när jag »ser» en stol, se just en »stol» utan en viss analys, fastän även denna, liksom i-ett-sättandet, försiggår omedvetet.

I varje omdöme försiggår alltså en analys och en syntes (i-ett-sättandet). Innan jag predicerade om detta på avstånd sedda, att det var en automobil, förelåg till synes en oanalyserad bild, liksom det något, varom »stol» prediceras, tänkes såsom en oanalyserad bild, som först genom en — ehuru mindre accentuerad — analys kunde bestämmas såsom stol.

Men redan innan automobilen såsom sådan blev synlig, var bilden av föremålet icke fullständigt oanalyserad; jag uppfattade ett något såsom därborta varande, med en viss form; det, som var obestämt, var endast, hur denna form skulle framträda på nära håll. Den

skenbart oanalyserade »totalbilden» var i själva verket själv analyserad men i en såsom analys föga medveten analys. Undersöker man på detta sätt innebörden i det, som kallas en totalbild, så visar det sig, att den fattas såsom bild relative till en senare analys, under det den själv är ett helt av analyser och predikationer. I själva verket är varje »åskådning», »föreställning», »begrepp» på detta sätt *omdömen*.

Det relativt oanalyserade är enligt detta resonemang en relativt omedveten analys med relativt omedvetet i-ett-sättande.

Ännu ett exempel skall ytterligare belysa den här förfäktade meningen. En vilde ser för första gången ett lokomotiv — samma lokomotiv betraktas av en med lokomotivets konstruktion och uppgift i detalj förtrogen ingenjör. Hur noga än vilden betraktar föremålet, »ser» han dock mindre än ingenjören. Men skulle vilden icke alls hava något att predicera om det sedda, skulle han icke uppfatta det såsom något alls, det vill säga icke fälla något omdöme däröver, så »såge» han ju i verkligheten ingenting. Han ser noga taget jämnt så långt han dömer, det vill säga sätter i ett eller uppfattar något såsom något.

Men kräves det då icke först oanalyserbara moment, för att analys och syntes skola äga någon betydelse? Nej, det är just den grundvillfarelsen vi här sökt bekämpa, att det skulle krävas sådana. I det verkliga medvetandet är varje moment omdömesmoment och självt omdöme. Den motsatta åsikten liknar den, som vill, att linjen skall bestå av punkter. Så uppfattas exempelvis alltjämt sensationen rött såsom rumlig, utbredd, ett omdöme föreligger. Huru »obestämd» lokalisationen än må vara, alltjämt lokaliseras även de s. k. subjektiva sensationerna, det vill säga de uppfattas såsom refererande sig till vissa organer eller till kroppen i det hela.

Av det sagda torde alltså framgå, att något kallas bild i den mån det såsom omdöme är mindre medvetet, eljest bildlöst. Det »menade» i Husserls bemärkelse är det (om-)dömda.

Och liksom överhuvud högre medvetande vinnes ur lägre och det lägre kvarstår vid det högre, så vinnes mer medvetna analyser ur mindre medvetna, men de mindre medvetna kvarstå dock jämte de högre. I denna mening kan sägas, att allmänbegreppen alltjämt vinnas genom »abstraktion» ur åskådningar och att begreppen alltjämt omgivas av en nebulosa av biföreställningar.

Nu kunde det tilläventyrs hänvisas till faktum av idéassociationen såsom en instans mot denna teori, att allt objektsmedvetande är omdömen. Därtill vore då att anmärka, att uppfattningen av idéassociationen såsom en sådan instans mot den här förfäktade teorien förbiser, att de idéer, som associeras, dock själva äro omdömen, uppfattningar av något såsom något eller helt enkelt omdömen över något.

Lika litet kan det göras gällande, att slutledning och bevis utgöra dylika instanser mot riktigheten av den framställda teorien om medvetandets natur att till sin grundform vara omdöme. Slutledningen A är B, B är C, alltså A är C, betyder ju nämligen: såsom B-varande är A C-varande, och bevis består av slutledningar.

Ännu en möjlig invändning torde böra bemötas. Vi hava i den föregående diskussionen identifierat *uppfattningen av A såsom B* med *omdömet A är B*. Det kunde sägas, att man för att neka, att A är B, måste i föreställningen sätta dem i ett och att det vore just uppfattningen av A såsom B, som nekades. Men detta betyder ju endast, att det negativa omdömet A är icke B nekar det positiva omdömet A är B, förklarande det falskt (jfr Sigwarts åsikt om negativa omdömen, vilken torde vara väl grundad¹).

¹ A. a. ss. 155—165.

Är det nu så, att varje medvetande, varje förnimmelse överhuvud, är predikation och omdöme, så är i varje medvetande något tänkt såsom något, det vill säga ett mera enskilt är bestämt genom ett mera allmänt, ett mera konkret genom ett mera abstrakt. Differensen mellan enskilt och allmänt måste även den betraktas såsom en kvantitativ differens¹. Intet rent och absolut allmänt kan tänkas, ej heller ett rent och absolut enskilt. Ett rent allmänt vore ett genus summum, men ett sådant innebär en inre orimlighet. Om nämligen något vore genus summum, så skulle det såsom genus kunna urskiljas hos species, men såsom *summum* genus skulle det omfatta även det, från vilket det urskildes. Antag, att verklighetens genus summum vore en bestämning *b*, så skulle *b* såsom bestämning jämte sig hava bestämningarna α , β , γ , δ , ϵ etc. Men *b* skulle ock ingå såsom bestämning i α , β , γ o. s. v. Antag att *b* i α har jämte sig *x*, *y*, *z* såsom bestämningar, så skulle det även ingå såsom bestämning i dem. Men så skulle då vara fallet undan för undan in infinitum. Det som vore genus summum, skulle sålunda bli det oändligt alltomfattande, det vill säga icke längre ett blott genus.

Det rent och absolut enskilda åter skulle vara det, som icke vidare kan individualiseras. Men detta betyder, att det skulle vara absolut eller in infinitum bestämt. Antagom ett föremål *A*, så måste detta såsom varande i rummet eller i tiden upptaga något rum resp. någon tid. Nu kan det icke i rummet eller i tiden utsluta sig självt, det kan alltså icke såsom blott *A* upptaga ett visst rum eller en viss tid. Endast såsom specificerat till *Ab*, *Ac*, *Ad* kan det intaga ett visst rum, resp. en viss tid. *A* är då allmänt i förhållande till *Ab*, *Ac*, *Ad*. Men på samma sätt som det förhåller sig med *A*, förhåller det sig med de specificerande bestämningarna *b*, *c*, *d*. Och så vidare in infinitum. Härav

¹ Jfr ovan s. 40.

följer, att det rent enskilda icke kan tänkas. I varje tänkt enskilt tänkes något allmänt såsom bestämning. Och differensen enskildhet-allmänhet visar sig sålunda vara relativ.

Nu kunde det måhända synas, som om man mot detta resonemang om det rent enskildas otänkbarhet kunde hävda möjligheten av att tänka något tidlöst. Ett sådant föremål, exempelvis Gud, skulle då icke behöva fattas såsom innehållande en allmän bestämdhet. Men det torde väl icke kunna nekas, att medvetandet om ett tidlöst vara på sin höjd kan fattas symboliskt. Vi kunna med andra ord positivt fatta endast det tidligt varande och sedan därom negera tiden, det vill säga det tidlösa är ett negativt begrepp. Vi tänka något och tänka det därmed *såsom* tidligt och fälla om detta omdöme det nya omdömet, att det är falskt, men positivt tänka vi icke det tidlösa.

Att vi blott skulle äga enskilda förnimmelser, vilket ju var nominalismens grundsats, är sålunda uppenbarligen falskt. Vi kunna överhuvud icke uppfatta något utan att redan bestämma det med allmänna bestämningar. Vi ha funnit, att frågan om möjligheten att fatta det allmänna för sig vilar på den väsentligen felaktiga förutsättningen av en kvalitativ motsats mellan bildförnimmelse och bildlös förnimmelse, mellan enskild och allmän förnimmelse.

Vårt senaste resonemang — om genus summum och om det rent enskilda — har, på samma gång det visat otänkbarheten av dessa såsom realiteter och därmed deras otänkbarhet utan vidare, gripit över på det förnumna existerandes område, och vi skola nu från en annan synpunkt undersöka nominalismens förutsättningar i detta avseende.

5. Om existentiell skiljbarhet.

Vid referatet av Berkeleys teori om allmänbegreppen framhölls det, att Berkeley, då det gällde att bestämma innebörden av den abstraktion eller analys, vars möjlighet han nekade, endast och allenast kunde vädja till den existentiella eller reala oskiljbarheten¹. Man kan, säger Berkeley, i tanken skilja sådant, som, fastän förbundet i ett objekt, *kan* existera utan denna förbindelse, men man kan icke skilja sådant, som icke realiter kan existera utan samband med vartannat. Huruvida detta bestämmande av den egentliga abstraktionens innebörd är ett entydigt bestämmande, återstår nu att undersöka.

Vid denna undersökning har man naturligen att taga hänsyn till vad existera betyder enligt Berkeley. Det går givetvis icke för sig att oberoende av hur Berkeley bestämmer begreppet existens utan vidare upptaga till undersökning innebörden i att något kan existera utan förbindelse med annat eller endast i en sådan förbindelse. Ty om Berkeley också icke själv bestämt begreppet existens i sammanhang med dess utsägan om idéerna utan först senare och i annat sammanhang, måste naturligen, om man vill behandla hans system som ett enhetligt tankesammanhang, hänsyn tagas till hans bestämmande därav; ett sådant hänsynstagande är endast skenbart ett överskridande av de inledningsvis uppdragna gränserna för vår undersöknings uppgift, då syftet här ju är att genom detta hänsynstagande till ett annat tankeled i hans filosofiska

¹ Ovan s. 7.

system vinna ökade garantier för en riktig tolkning av hans ståndpunkt i detta avseende, icke omvänt.

Nu betyder hos Berkeley, såsom ovan framhållits, »existera», använt om idéer, i allmänhet detsamma som »percipieras». Men den satsen, att det är omöjligt att i förnimmandet skilja sådant, som icke kan realiter existera åtskilt, skulle då, synes det, bli en tautologisk sats, nämligen den, att man icke kan percipiera för sig det, som icke kan för sig utan endast i förbindelse med annat percipieras. Detta kan icke vara Berkeleys mening. »Existera» har här tydligen en närmare bestämd betydelse; det är ju också mot Locke polemiken föres. Vi erinra därom, att Berkeley skiljer mellan existerande eller reala kroppar och chimäriska kroppar¹. De förra äro starka och livliga, sammanhängande och av viljan oberoende idéer, de senare äro idéer av motsatt beskaffenhet. De förra äro vad man brukar kalla varseblivningar, de senare äro föreställningar (Berkeley kallar det senare slagets idéer för idéer i inskränkt bemärkelse: »more properly termed ideas»²). Innebörden i Berkeleys påstående är sålunda det, att man icke kan abstrahendo skilja sådant, som i *varseblivningen* är oupplösligt förenat.

Då vi i detta sammanhang bortse från vår ovan utförda kritik av nominalismen och inskränka oss till att endast efterse, huruvida Berkeley fullständigt bestämt innebörden av den till sin möjlighet av honom nekade abstraktionen, så hava vi närmast blott att undersöka, om varseblivningens begrepp är tydligt avgränsat mot idéns i inskränkt bemärkelse begrepp. Har Berkeley icke gjort detta, så har han icke entydigt bestämt, vilka idéer som kunna betraktas för sig, det vill säga det är så gott som intet sagt med satsen, att det, som icke kan skiljas i varseblivningen, icke kan skiljas i idéen.

¹ Ovan s. 24.

² Principles 33.

Vad först livligheten och styrkan beträffar, torde man lätt nog inse, att denna icke kan karakterisera varseblivningen till skillnad från idén (i inskränkt bemärkelse). Då det hos Berkeley är fråga blott om innehållet, kan detta försök att skilja vederläggas därigenom, att man hänvisar till möjligheten att föreställa något; som i intensitet vida övergår något varseblivet. Om jag exempelvis föreställer ett kanonskott och med denna föreställning jämför förnimmelsen av pennans raspande mot papperet vid skrivandet, framträder orimligheten i detta sätt att skilja varseblivning och föreställning.

Vad åter inordnandet i ett större sammanhang beträffar, kan detta i och för sig icke alls tjänstgöra såsom skiljemärke eller kriterium på varseblivningen. Vål är det sant, att vi ofta i reflexionen bestämma en uppfattning såsom varseblivning därigenom, att den låter »kontrollera» sig, med andra ord det visar sig, att exempelvis andra uppfatta lika, att innehållet är kausalt förknippat med givna upplevelseinnehåll och så vidare. Är jag osäker om huruvida jag blott drömt, att en mig bekant person företagit vissa handlingar, eller om det verkligen skett och av mig varseblivits, så kan jag genom att fråga honom därom vinna upplysning om huruvida varseblivning förelegat eller ej. Men detta inordnande i ett vidsträcktare sammanhang är alldeles icke vare sig tillräckligt eller ens alltid av någon som helst betydelse. Om jag till exempel ser en kornblix, så behöver den icke alls stå i ett av mig insett sammanhang med andra upplevelser, för att jag dock med full säkerhet skall kunna konstatera uppfattningens varseblivningskaraktär. Detta exempel visar också tydligt, att flyktigheten icke kan vara särskilt utmärkande för föreställningen till skillnad från varseblivningen.

Vi komma så vidare till karakteristiken av varseblivningen såsom oberoende av vår vilja. Måhända flertalet se häri det för varseblivningen till skillnad från

föreställningen karakteristiska. Minnena tränga sig icke på oss med samma oemotståndliga makt som varseblivningarna, menar man. Och över fantasierna äga vi ju i hög grad dispositionsförmåga. Emellertid är denna skillnad icke av den avgörande karaktär, man understundom (så J. G. Fichte i *Erste Einleitung in die Wissenschaftslehre*, för att nämna ett berömt exempel) tillskriver densamma. Frånsett tvångsföreställningar, vid vilka den föreställande mycket väl kan vara medveten om uppfattningens föreställningskaraktär, så äro ju ävenledes varseblivningarna till dels beroende av viljan. Jag kan låta bli att betrakta detta föremål, jag kan blunda, täppa till öronen och så vidare. Så länge Berkeley icke fullständigt klargjort varseblivningens karaktär till skillnad från den blotta idéns, och så har uppenbarligen ingalunda skett, så länge är det i varje fall icke fullt bestämt, vad som i varseblivningen kan skiljas eller ej, och sålunda är det icke heller bestämt, vad den nekade abstraktionen eller analysen innebär.

Det är emellertid icke svårt att finna, vad som i hemlighet varit det bestämmande i denna Berkeleyska tankegång, vilken endast skenbart tager omvägen genom vädjandet till det, som kan eller icke kan existera eller varseblivas för sig. Detta belyses särskilt klart, när hänsyn tages till det slags »abstraktion», som enligt Berkeley är omöjlig. Att föreställa en hand, ett öga, en näsa utan övriga delar av den kropp, vartill de såsom lemmar höra, är möjligt, men den föreställda handen, ögat, näsan måste ha en bestämd färg, storlek och gestalt¹. Det är i själva verket sådant, som står i rumligt eller tidligt uteslutningsförhållande till vartannat, som »kan» existera utan vartannat och som alltså kan för sig föreställas. En färg står däremot icke i rumligt eller tidligt uteslutningsförhållande till det rum, den intager, den är alltså icke abstrahendo skilj-

¹ Introd. 10.

bar från sitt bestämda rum eller sin form. Membra i ett *uteslutningsförhållande* kunna fixeras för sig, icke så membra i ett *bestämningsförhållande*.

Innan vi söka utröna den egentliga innebörden i begreppet »existera» (nämligen i dess betydelse av »vårseblivas») hos Berkeley, skola vi undersöka, huruvida det verkligen förhåller sig så, att abstraktionen kan antagas möjlig i det ena men icke i det andra fallet.

I vilken betydelse Berkeley än tager varseblivning (= real kropp eller kroppsbestämning), måste han utan tvivel erkänna, att en varseblivande uppfattning av ett föremål sådant som en hand eller ett öga alltjämt är given på sådant sätt, att vi även varsebliva en viss bestämd miljö, vari föremålet befinner sig. Jag betraktar nu exempelvis min hand. Därvid kan jag icke undgå att se mera än min hand; redan möjligheten att se handens form implicerar nödvändigheten att se något av dess omgivning. Då jag nu alltjämt varseblir handen i en fullständigt bestämd och enskild miljö, en »denna»-miljö, så kan jag naturligen aldrig se en hand med en miljö in abstracto, det vill säga med en miljö, som är varken svart eller vit eller av någon bestämd färg och så vidare, såvitt överhuvud den Berkeleyska grundtanken gäller, att idéerna alltjämt äro enskilda. Men då är det därmed givet, att jag alls icke kan föreställa en hand utan en bestämd miljö — jag kan det just precis lika litet, som jag kan föreställa en hand utan bestämd färg eller form. Men då finnes det heller alldeles icke något berättigande att tala om möjligheten av abstraktion, då det gäller uteslutningsförhållandet, och neka densamma, då det gäller bestämningsförhållandet. Konsekvent borde Berkeley lära, att när jag föreställer en hand i allmänhet, så betyder det, att jag föreställer en enskild hand och detta icke blott så, att den föreställda handen har en bestämd färg och form, utan *även* så, att den har en bestämd enskild miljö; och *representativ* är

denna såväl med avseende på sina bestämningar som med avseende på sitt uteslutningsförhållande därigenom, att jag företrädesvis uppmärksammar det gemensamma. Berkeleys tal om en verkligen förefintlig abstraktion till skillnad från den icke förefintliga, som Locke oriktigt ponerade, förlorar sålunda all mening.

Nu kan man göra sig den frågan, varför manne Berkeley icke inser den principiella överensstämmelsen mellan de bägge förment olika arterna av abstraktion. Med denna fråga föras vi då utan vidare in på problemet om betydelsen av existens. Detta förbiseende måste nämligen ligga i en viss förväxling av uteslutning i rum (och tid) med existens; även om Berkeley icke uttryckligen gör det tidliga uteslutningsförhållandet till föremål för särskild undersökning, så låter vad han anför om det rumliga uteslutningsförhållandet utan vidare transponera sig på det tidliga. Att nu denna förväxling verkligen äger rum, torde det icke vara omöjligt att till fullo ådagalägga.

Att kunna existera för sig betyder att vara inneslutet i ett visst rum och därifrån utesluta annat¹. Däremot fattas det, som icke är i olika rum, exempelvis färgen och det rum, den intager, så som om det icke kan vara åtskilt. Rummet är ju icke i ett rum utanför färgen. Vidare är det klart, att Berkeley, som ju dock radikalare väl än någon annan i hela filosofiens historia nekar, att subjektet kan fatta något av sig oberoende, i varseblivningens begrepp intänker den transsubjektiva existensens presens eller direkta uppfattadhet, under det att i föreställningens begrepp det konstitutiva är den *blotta* subjektiviteten. All kunskapsteori måste nolens volens fatta det förnimmande, som har karaktär av kunskap, såsom ett direkt gripande av det transsubjektiva; kunskapsteorien utgår från det faktum, att subjektet uppfattar något såsom transsubjektivt, men försåvitt icke

¹ Introd. 7.

fantasien betraktas såsom absolut skapande alltså även såsom skapande sitt innehåll, med vilken åsikt man kommer in i svårigheter, varom närmare hos Fichte, kan denna uppfattning icke förefinnas, utan att subjektet verkligen antages uppfatta något, som verkligen är trans-subjektivt. Låt vara, att subjektet endast på omvägar når kunskap om ett »oberoende» vara, så är dock denna kunskap, *när* den är uppnådd, icke längre en uppfattning »på omvägar» utan direkt. Varseblivningen bestämmes emellertid av subjektivismen i hemlighet så, att objektet, kroppen, själv däri uppfattas. Subjektivismen döljer detta för sig genom att alltjämt fatta uppfattadheten såsom predikat hos det uppfattade och såsom ett sådant predikat, vari det uppfattade objektets självständighet, det vill säga »oberoende» av uppfattningen, dukar under. Men då dock nämnda bestämdhet tillägges varseblivningen, så är det, med hänsyn till det, som ovan sagts rörande uppfattningen av uteslutningsförhållandet, givet, att existens för Berkeley är detsamma som uteslutning i rum (och tid). Och med uppvisandet därav ha vi på ännu ett sätt visat, att Berkeley i grunden ehuru naturligen omedvetet står på en materialistisk åskådnings ståndpunkt.

Det vore intressant att uppvisa en del andra konsekvenser av eller omedvetna förutsättningar för Berkeleys uppfattning, såsom avbildningsteorien, existensbegreppets inskränkthet till att vara negation av percipierande och så vidare, men detta måste här lämnas å sido såsom icke direkt fallande inom ramen för denna undersökning.

6. Jämförande historiska notiser.

Det återstår då endast att avslutningsvis i största korthet med några ord om Humes lära om abstraktionen och i samband därmed om ett par moderna på humismen positivt eller negativt grundade teorier (Cornelius' och Meinongs) belysa den Berkeleyska nominalismens såväl historiska som även alltjämt aktuella intresse, fortfarande dock sålunda, såsom redan inledningsvis framhållits, utan att låta detta framstå såsom något huvudsyfte för undersökningen.

a. Hume och Berkeley.

Hume betraktar Berkeleys nominalistiska teori såsom »en av de största och värdefullaste upptäckter, som gjorts i den vetenskapliga världen under de senare åren»¹. Han vill bekräfta densamma genom några argumenter, vilka skola höja den över allt tvivel och all kontrovers. Han framställer därvid till bevisning den satsen, »that the mind cannot form any notion of quantity or quality without forming a precise notion of degrees of each». Och bevisningen föres på följande sätt:

1) Differens sammanfaller med real separabilitet. Nu är en linjes bestämda längd ingenting från *den* linjen different (den linjen är just *den* bland annat på grund av sin bestämda längd), sålunda kan linjevarat icke skiljas från längden.

2) Impressions (varseblivningarna) äro fullt bestämda till kvantitet och kvalitet; då nu alla idéer äro kopior

¹ Se för hela detta referat Hume, A treatise of human nature, Vol. I, ss. 325—331.

⁵ M. Andree, Berkeley Nominalisten

av impressioner, äro även idéerna fullt bestämda i nämnda avseenden.

3) Man antager allmänt, att de existerande tingen äro individuella; men då måste också idéerna om ting vara av samma beskaffenhet, enär det, varav vi kunna bilda en klar och tydlig idé, självt icke kan vara omöjligt. Detta sista bevis är en anpassning efter främmande ståndpunkter, då ju enligt Hume existensen är impressionsvarat självt och de existerande tingen icke äro (åtminstone för oss) något annat än impressioner.

Såsom Hedvall visat¹, äro dessa bevis endast skenbart tre. I grunden är nämligen det andra beviset det enda. Den i första beviset omtalade separabilitetens identitet med differensen observeras nämligen primärt i impressionen och gäller idén såsom impressionskopia. Och det tredje argumentet blir, försåvitt det sättes i sammanhang med kapitlet om existens², omedelbart identiskt med det andra.

I denna punkt föreligger sålunda ingen skillnad mellan Hume och Berkeley. Så mycket större blir denna i stället vid den positiva förklaringen av hur den i sig enskilda idén kan i användningen bliva allmän. Under det att Berkeley vid utredningen härav replierar på vikariatsbegreppet (inklusive det särskilda uppmärksammandet), så vädjar Hume, såtillvida längre gående, till sin idéassociationslära. Det gemensamma namnet, till exempel ordet triangel, väcker genom kontiguitetsassociation en enskild triangelidé till liv, och när jag bevisar något för alla trianglar gemensamt, så är det den »potentiella» förhandenvaron av andra triangelidéer, vilken verkar som regulativ och korrektiv. Extremare nominalist, som Hume är i förhållande till Berkeley, är han ock mera medveten och reflekterad än denne, därav denna vädjan till de mångfaldiga icke aktuella idéernas

¹ Hedvall, Humes Erkenntnistheorie etc., s. 76 ff.

² Hume, a. a. s. 396 ff.

inflytande på den aktualiserade, varigenom det overkliga och intiga (ty blott potentiellt förhandenvarande idéer äro icke alls för handen) vinner inflytande på det verkliga resonemanget.

Emellertid är det en teori hos Hume, en sida av hans nominalism, som ännu äger aktuellt intresse på grund av den meningsskiljaktighet den framkallat mellan tvenne moderna psykologer Cornelius och Meinong och vartill vi strax återkomma. Det är hans teori om »distinction of reason», förståndsanalys, som vi härmed avse. På denna punkt upptager Hume till dels Berkeleys teori om det prefererande uppmärksammandet. Då en kropps eller ytas färg icke är different eller reellt skild från kroppen eller ytan själv, synes det, menar han, vara ett problem, huru vi överhuvud kunna distingvera till exempel mellan sakens färg och dess form. Det är tydligt (certain), säger Hume, att medvetandet aldrig skulle hava drömt om att skilja mellan en kropps form och den formade kroppen själv, då de ju i själva verket varken äro distingverbara eller differenta eller separabla, om det ej märkte, att redan i själva denna enkelhet förefunnes en mångfald likheter och förhållanden. Sålunda, när ett klot av vit marmor är givet, mottaga vi blott impressioner av en vit färg, ordnad i en viss form, men vi kunna icke skilja eller urskilja (»separate and distinguish») färgen från formen. Men då vi sedan få se ett klot av svart marmor och en kub av vit marmor och då vi jämföra dessa med vårt föregående föremål, klot av vit marmor, finna vi två skilda (»separate») likheter i det, som förut syntes och verkligen är fullkomligt differenslöst (»inseparable»). Efter något mera erfarenhet av samma slag börja vi urskilja färgen från formen genom »a distinction of reason», det vill säga vi betrakta formen och färgen tillsammans, eftersom de i verkligheten äro ett och samma och oskiljaktiga (»undistinguishable»), men vi betrakta dem likväl

i olika aspekter, med hänsyn till de likheter de äro underkastade. Vilja vi blott betrakta formen hos det vita marmorklotet, så bilda vi i själva verket en idé både av färgen och av formen, men i hemlighet betrakta vi »carry our eye») dess likhet med det svarta marmorklotet; och på samma sätt, om vi vilja endast betrakta färgen, så uppmärksamma vi klotets likhet med kuben av vit marmor. På detta sätt beledsaga vi våra idéer med ett slags reflexion, om vilken vi till följd av vanan äro i hög grad omedvetna.

Den väsentliga innebörden härav är sålunda den, att Hume anser ett sådant omdöme som: »denna klotformiga kropp är vit», vilket ju innehåller en analys, ett urskiljande av form och färg, en »distinction of reason», såsom icke blott ekvivalent med utan rentav identiskt med omdömet: »denna kropp A (enkel, indifferent enhet) är lik vissa andra kroppar B_1, B_2, B_3 i ett visst avseende och däremot lik vissa andra kroppar C_1, C_2, C_3 i ett annat avseende, och den är olik C_1, C_2, C_3 i det avseende, vari den är lik B_1, B_2, B_3 , samt omvänt». I själva verket reduceras eller omvandlas alla omdömen av formen: A är rött, kubiskt etc. till omdömen av formen: A är likt i ett visst avseende vissa andra kroppar, vilka det i andra avseenden är olik. Alla enkla omdömen, exempelvis sådana, som utsäga om ett visst subjekt en färg- eller formbestämning, utsäga egentligen likheter och olikheter mellan det, som är subjektet i omdömet, och andra föremål.

b Cornelius och Meinong.

Gentemot Cornelius åberopar Meinong på denna punkt introspektionen som instans mot Humes teori, i det han menar, att man icke alls erfar, att man företager en sådan jämförelse, som Hume ovan omtalat¹. Denna

¹ Meinong, Abstrahieren u. Vergleichen, s. 40.

invändning är redan bemött av Hume genom förklaringen, att den ifrågavarande reflexionen på grund av vanan blivit i hög grad omedveten (»insensible»). Frågan är emellertid, om icke Hume här förväxlat två saker, nämligen de psykologiska orsakerna till »distinction of reason» och innebörden av proceduren vid denna distinction själv. Föreligger icke måne här den tanken, att de föregående nödvändiga betingelserna för att man skall kunna urskilja måste i sina efterverkningar vara närvarande i urskiljandet självt?

Cornelius, som accepterar Humes teori om förståndsanalysen¹, förklarar därvid till en början, att han därmed endast åsyftar att visa, hur urskiljandet kommer till stånd, men glider genast över — för övrigt medvetet — till påståendet, att teorien *just därför* också gäller vad som ligger i urskiljandet. Den genetiskt-kausala synpunkten framträder klart, då han säger: »Vid *en enda* ton utan samtidig hänvisning till andra toner kan jag icke klargöra för ett barn, som icke äger hithörande begrepp, skillnaden mellan tonhöjd och klangfärg»². Men strax därpå säges det, att *samma* fråga (den genetiska) också kan formuleras såsom frågan efter det psykiska »Thatbestand, der vorliegt», och det framhåves, att om också introspektionen icke visar »de förgångna upplevelsernas efterverkningar» såsom närvarande i det aktuella psykiska faktum, så är detta att skriva på den bristfälliga introspektionens konto. Om totaliteten av faktorer i ett psykiskt Thatbestand i vårt utvecklade liv kunna vi snarare ständigt blott genom *genetisk* analys vinna upplysning³.

Så ense man än kan vara med Cornelius därutinnan, att introspektionen icke är psykologiskt allseende, så är det dock en helt annan fråga, om den kausalt-genetiska

¹ Cornelius, Zur Theorie d. Abstraction, s. 118 f.

² Ibid. s. 119.

³ Anf. st. s. 119 f.

forskningen kan betraktas såsom i fullföljandet av sitt *direkta* syfte också varande en analys av föreliggande faktum.

Meinong finner det orimligt att låta en bestämning uppgå i »likhet», enär bestämningen »likhet» själv vinnes genom och alltså enligt Cornelius är en ny likhet och så vidare in infinitum¹. Emellertid bemöter Cornelius en liknande invändning från annat håll genom att skilja mellan primär kunskap om ett innehåll och omdöme över innehållet. Jag behöver för att fälla omdömet: *A är rätt*, den primära kunskapen om A:s likhet med andra föremål, men jag fäller icke därmed *omdömet*, att A är likt andra föremål². Den skillnad, Cornelius här uppdrager, är således skillnaden mellan uppfattningen av A och B såsom lika och omdömet: A och B äro lika, en distinktion, som vi ovan sökt visa vara ohållbar.

Vi måste därför giva Meinong rätt i hans anmärkning, som sammanfaller med den konsekvens, vi för Humes vidkommande dragit angående omdömena, om därtill fogas den observationen, att omdömet: A och B äro *lika*, enligt Humes teori måste översättas i ett annat omdöme: A och B likna C och D däruti, att de äro lika, och så vidare in infinitum.

¹ Abstrah. u. Vergl., s. 66 f.

² Zur Theorie d. Abstr., s. 135 ff.

7. Sammanfattning.

Aterstår då slutligen att i en kortfattad resumé rekapitulera och sammanfatta den ståndpunkt, vartill den föregående undersökningen fört fram.

Resultatet av vår granskning kan sägas vara dels ett negativt, dels ett positivt. Det negativa resultatet kan i korthet uttryckas så: Nominalismen har orätt, då den förklarar alla förnimmelser vara enskildförnimmelser. Detta visar sig därav, att den för att kunna förklara omdömen av allmän natur behöver begreppet om en vikarierande enskildförnimmelse men detta begrepp involverar eller medför tvenne från nominalismens synpunkt oförklarliga och omöjliga begrepp, nämligen begreppet om en obegränsad totalitet och begreppet om enskildheten såsom en objektiv bestämning jämte andra hos det enskilda; av dessa bägge förutsättningar är den senare visad vara i sig orimlig.

Icke heller kan nominalismen förklara den logiska analysen, enär en sådan förklaring visats kunna ske endast därigenom, att någots likhet med annat själv redan är en utanalyserad relation, varigenom förklaringen blir en cirkelförklaring.

Ännu en felaktig förutsättning gör nominalismen, nämligen den, att alla förnimmelser äro bilder eller avgränsade, skarpt konturerade gestaltningar i själen.

Men även generalismen i dess vanliga, här mot nominalismen ställda form gör vissa felaktiga förutsättningar. Dels fattar den allmänhet och enskildhet såsom kvalitativt motsatta (den antager åtminstone ett rent indivi-

duellt såsom förnimmelseinnehåll, ibland även ett högsta genus), dels fattar den skillnaden mellan bild och bildlös förnimmelse såsom en kvalitativ motsats. Denna senare förutsättning beror på generalismens oriktiga uppfattning av objektsmedvetandet såsom ägande andra former än omdömet, koordinerade med detta.

Positivt återigen torde undersökningen kunna sägas ha fastslagit följande: Objektsmedvetandet är till sin grundform omdöme, som innehåller analys och syntes. Omdömet är i olika grad medvetet. Ju mindre medvetet det är, desto mindre medveten är den däri förekommande analysen, och då uppkommer skenet av en bild; ju mera medveten analysen är, desto mera har det ifrågavarande medvetandet karaktären av bildlöst.

I varje objektsmedvetande såsom omdöme föreligger en predikation av ett allmänt om ett enskilt, vadan varje förnimmelse är allmän och enskild; förhållandet mellan allmänhet och enskildhet är blott kvantitativt, så att något rent allmänt eller något rent enskilt icke förefinnes.

Det ges alltså »abstraktionsförmåga» men icke blott såsom ett *kunna* utan så, att vi alltjämt och nödvändigt i någon mån abstrahera och röra oss i det allmännas sfär.

Själva hörandet av en ton, såvitt därmed icke förstås en blott fysiologisk process, förekommer icke för sig utan i ett omdöme, och utan denna förekomst i omdömet föreläge icke medvetande.

Skulle det invändas, att det första i barnets vaknande medvetande måste vara en blott möjlig utgångspunkt för omdöme, så är att märka, dels att ett absolut första är en orimlighet, likaväl som en absolut punkt i tiden ju icke kan finnas, dels att varje medvetande, även det dunklaste, förutsätter eller innebär någon grad av skiljande eller analys och alltså är ett i någon mån medvetet omdöme.

Anmärkta tryckfel:

Sid. v rad 9 nedifrån	står: nödgas	läs: nödgats
» VII » 4 »	» Jämförande	» Jämförande
» IX » 16 »	» Larsson	» Lasson
» 17 » 3 uppfifrån	» ha	» har
» 20 » 2 nedifrån	» Phänomenologi	» Phänomenologie
» 42 » 3 »	» av	» af
» 48 » 1 »	» Etik	» Ethik
» 51 » 5 »	» Allmän = enskild	» Allmän — enskild

SEP 9 1921

